

Laura ŪSELE

Teisės instituto Kriminologinių
tyrimų skyriaus, Vaikų ir jaunimo teisės
sektoriaus vadovė-tyrėja
Gedimino pr. 39/Ankštoji g. 1,
LT-01109 Vilnius Tel. (8 5) 210 16 72
El. p. laura@teise.org

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedros doktorantė

JAUNŲ PILNAMEČIŲ (18-20 METŲ) SOCIALINĖ BRANDA – NEPILNAMEČIŲ BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS YPATUMŲ JIEMS TAIKYMO VEIKSNYS

Straipsnyje nagrinėjama baudžiamosios teisės, kriminologijos, psichologijos bei sociologijos mokslų sankirta, atsiradusi 2003 m. įsigaliojusiam Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse, numačius jame galimybę jauniems pilnamečiams (18–20 m.), padariusiems nusikalstamą veiką, taikyti kai kuriuos nepilnamečiams skirtus baudžiamosios atsakomybės ypatumus, kai jauno pilnamečio socialinė branda prilygsta nepilnamečio brandai. Analizuojama socialinės brandos samprata ir jos turinys tiek iš psichologinių, tiek iš teisinių pozicijų, apžvelgiamos tarptautinių teisės aktų rekomendacijos ir užsienio valstybių patirtis sprendžiant socialinės brandos nustatymo klausimus ar pasirenkant kitokį jaunų pilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų reglamentavimo būdą. Daug dėmesio skiriama Lietuvos Aukščiausiojo Teismo bylą, kuriose buvo sprendžiamas klausimas dėl socialinės brandos, nutarčių analizei, kritiškai vertinant Teismo iki šiol naudotus kriterijus jaunų pilnamečių socialinei brandai apibūdinti.

IVADAS

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso¹ (toliau vadinama – BK) 81 str. 2 d. numato galimybę taikyti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatu-

¹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Priimtas 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII–1968, įsigaliojęs 2003 m. gegužės 1 d. // Valstybės žinios, 2000, Nr. 89–2741 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

mus asmeniui, kuriam nusikalstamos veikos padarymo metu buvo suėję 18 m., tačiau nebuvo suėję 21 m., jeigu teismas, atsižvelgęs į padarytos nusikalstamos veikos pobūdį, motyvus bei kitas bylos aplinkybes, o prireikus – į specialisto paaiškinimus ar išvadą, nusprendžia, kad toks asmuo pagal socialinę brandą prilygsta nepilnamečiui ir baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymas jam atitiktų BK numatytą nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės paskirtį.

Jau daug metų psichologai ir medikai teigia, kad sulaukęs 18 m. amžiaus asmuo ne visuomet yra iš tikrųjų suaugęs ir kad brandos procesas gali trukti dar keletą metų. Pabrėžiama, jog lygiai taip pat, kaip paauglystė neprasideda staiga ir netikėtai, taip ir brendimas nesibaigia, sulaukus tam tikro griežtai apibrėžto amžiaus.² Paauglystės sąlygotas elgesys gali būti būdingas ir vėlesniais metais. Dėl šių priežasčių mintis, kad elgesys su jaunais pilnamečiais baudžiamosios justicijos sistemoje turėtų būti kitoks nei su subrendusiais, o geriausia – tarpinis tarp numatytojo su nepilnamečiais asmenimis ir suaugusiaisiais, XX a. antrojoje pusėje buvo realizuota daugelio valstybių baudžiamojoje teisėje numatant specialias bausmių ir kitų poveikio priemonių skyrimo bei baudžiamojo proceso taisyklės minėto amžiaus jaunuoliams, padariusiems nusikalstamas veikas.

Daugumoje Vakarų Europos valstybių statistiniai duomenys apie registruoto nusikalstamumo dinamiką rodo, jog 18–20 m. amžiaus grupėje nusikalstamas aktyvumas kyla, tačiau jį lydi gan staigus kritimas nuo 25 m. ir vėliau. Todėl kai kurie mokslininkai mano, jog nusikalstamų veikų darymas tokia amžiuje paprastai yra laikino pobūdžio, ir šis faktas turėtų skatinti visuomenę kantriai reaguoti, vengiant asmenų, kurių dauguma išgyvena pereinanąjį tarpinį, stigmatizavimo.³

Jauniems pilnamečiams skirta teisinė norma Lietuvos baudžiamojoje teisėje gyvuoja jau daugiau nei septynerius metus (nuo naujojo BK įsigaliojimo), tačiau teorinių veikalų, teisminės praktikos, net statistinių duomenų apie šią asmenų grupę tiek baudžiamąja, tiek kriminologine prasme Lietuvoje beveik nėra. Lietuvos baudžiamojoje teisėje ir kriminologijos moksle 18–20 m. asmenų grupė netgi neturi nusistovėjusio ją apibūdinančio termino. Užsienio valstybių baudžiamuosiuose kodeksuose ir moksliniuose darbuose jie vadinami „jaunaisiais suaugusiaisiais“ arba „jaunais pilnamečiais“ (angl. – *young adult*,

² Pradel J. Lyginamoji baudžiamoji teisė. Vilnius, 2001, p. 591.

³ Criminological Colloquium, 10th (Strasbourg, 1991): Young Adult Offenders and Crime Policy: reports. Council of Europe. 1994, p. 128–129.

vok. – *Heranwachsender* (Vokietijoje), *junger Erwachsener* (Austrijoje), pranc. – *jeune adulte ir pan.*).

Kaip rodo 2004–2009 m. baudžiamosios justicijos statistika, Lietuvoje ši amžiaus grupė kriminaliniu aktyvumu lenkia nepilnamečius ir kasmet sudaro 15,2–16,8 proc. tarp visų asmenų, kaltinamų nusikalstamų veikų padarymu (absoliučiais skaičiais 2004 m. – 4 694, 2005 m. – 4 178, 2006 m. – 4 082, 2007 m. – 3 632, 2008 m. – 3 620, 2009 m. – 3 650).⁴ Veiksmingiausių poveikio priemonių, labiausiai atitinkančių šios amžiaus grupės jaunuolių brandą, paieškos esamo baudžiamojo teisinio reglamentavimo ribose yra reikšmingos jaunų pilnamečių recidyvo lygiui ateityje, nes jie gali didinti brandžių suaugusiųjų nusikalstamumo statistiką.

Praktikoje BK 81 str. 2 d. įtvirtinta norma taikoma retai ir tai pirmiausia sietina su joje išdėstyta sąlyga – taikyti kai kuriuos nepilnamečiams numatytus baudžiamosios atsakomybės ypatumus jauniems pilnamečiams, tik kai šie pagal socialinę brandą prilygsta nepilnamečiams. „Socialinės brandos“ terminas yra naujas Lietuvos baudžiamojoje teisėje. Jis taip pat vartojamas ir kituose BK ir Baudžiamojo proceso kodekso⁵ (toliau vadinama – BPK) straipsniuose (pavyzdžiui, BK 80 str. apibrėžiant nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės paskirtį, BK 91 str. numatant aplinkybes, į kurias turi atsižvelgti teismas skirdamas bausmę nepilnamečiui, BPK 186, 188, 272 ir 280 str. numatant vaiko teisių apsaugos institucijos atstovo arba psichologo galimybę dalyvauti nepilnamečio įtariamojo (kaltinamojo), liudytojo, nukentėjusiojo apklausoje). Tačiau minėti baudžiamieji ir baudžiamojo proceso įstatymai, taip pat kiti teisės aktai neatskleidžia socialinės brandos sampratos, turinio ar jo nustatymo gairių. Pripažįstama, jog socialinės brandos terminas išėina už teisės mokslo ribų, todėl neišvengiamai būtina pasitelkti psichologijos ir sociologijos mokslų žinias apie individo brandos sampratą, jos etapus, taip pat analizuoti bendras individo raidos, jos supratimo tendencijas, kurios keičiantis gyvenimo tempui, socialinėms aplinkybėms vystosi naujomis kryptimis.

⁴ Duomenys apie įtariamų (kaltinamų) asmenų nusikalstamumą Lietuvos Respublikoje (Forma_2). Informatikos ir ryšių departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos. http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/txt_file.phtml?fv=200912/f-2-200912.data.txt&ff=<!--|2|4|-->&tt=

⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Priimtas 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX–785, įsigaliojęs 2003 m. gegužės 1 d. // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37–1341 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

BK 81 str. 2 d. formuluotė preziūuoja, jog jauno pilnamečio asmens socialinę brandą turėtų apibūdinti jo padarytos nusikalstamos veikos pobūdis, motyvai bei kitos bylos aplinkybės. Remdamasis jomis, teisėjas pats gali įvertinti, ar jaunuolio socialinė branda prilygsta nepilnamečio brandai ir, tik esant reikalui, kreiptis į specialistą atitinkamo paaiškinimo ar išvados. Įtraukus nuostatą apie jaunų pilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus į BK, Lietuvoje nebuvo analizuoti šio amžiaus asmenų grupės ypatumai: jų nusikalstamumo lygis, struktūra, dinamika, jų padaromų nusikalstamų veikų pobūdis, motyvai, kitos asmenybę ir veiką apibūdinančios aplinkybės, kurios juos skirtų nuo suaugusiųjų bei liudytų, jog jie dar „viena koja“ nepilnametystėje. Todėl praktikoje susiduriama su socialinės brandos turinio, jos nustatymo problemomis, kurios užkerta kelią BK 81 str. 2 d. įtvirtintos normos taikymui arba daro jį itin retą. Siekiant tai atskleisti analizuojama Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika nagrinėjant baudžiamąsias bylas, kuriose keliamas jaunuolio socialinės brandos nustatymo klausimas. Šiame straipsnyje taip pat tiriami ir užsienio valstybių pasirinkti būdai jauniems pilnamečiams, kuriems gali būti taikomos tam tikros baudžiamojo įstatymo įtvirtintos specialios normos, apibrėžti bei jų veiksmingumas ir priemonės, kuriomis jis pasiekiamas.

SOCIALINĖS BRANDOS SAMPRATA IR JOS TURINYS

Jaunuolių, padariusių nusikalstamą veiką, socialinės brandos samprata, jos turinio nustatymas nėra tik teisinis klausimas, jis susijęs su, psichologijos, pedagogikos, sociologijos ir kriminologijos mokslais. Todėl pirmiausia svarbu įsigilinti į šių mokslų pateikiamą socialinės brandos sampratą, vėliau pereinant prie teisinio socialinės brandos vertinimo.

Šiuolaikinė psichologija teigia, kad kažkada buvusi populiari nuomonė, jog pasibaigus vaikystei svarbesni asmenybės pokyčiai nebevyksta, užleidžia vietą nuomonei, kad žmogaus raida tęsiasi visą gyvenimą.⁶ Išskiriamos pagrindinės žmogaus raidos stadijos: kūdikystė (pirmieji gyvenimo metai), vaikystė (nuo 2 m. iki lytinio brendimo pradžios), paauglystė (nuo lytinio brendimo iki 20 m.), jaunas suaugęs žmogus (20–40 m.), vidurinio amžiaus žmogus (40–60 m.), senatvė (daugiau kaip 60 m.). Tačiau šių stadijų pavadinimai yra tik sutartiniai, o pereinamieji laikotarpiai nėra griežtai apibrėžti. Be to, vien amžiaus ribos mažai tepasako apie asmens

⁶ Myers D. G. Psichologija. Vilnius, 2000, p. 107.

brandą, kadangi „*kiekviena gyvenimo stadija turi savo „psichosocialinę“ užduotį*“ (E. Ericson).⁷ Anksčiau asmenybės brandos raida, t. y. socialinių užduočių vykdymas, turėjo maždaug vienodą seką: baigiama mokykla, paliekami tėvų namai, pirmieji lytiniai santykiai, studijos aukštojoje mokykloje, darbo įgijimas, šeimos sukūrimas. Pagal tai galėjo būti nustatytos amžiaus ribos ir jos turėjo didelę prasmę. Tačiau intensyvėjant gyvenimo tempui, veikiant įvairiems ekonominiams, politiniams, socialiniams veiksniams, šiandien jaunuoliai gerokai vėliau tampa ekonomiškai ir socialiai savarankiški, anksčiau tampa vartotojais, plečiasi gyvenimo būdo pasirinkimo laisvė ir įvairovė. Todėl šiuo metu socialinių užduočių vykdymo seka yra labai įvairi: pavyzdžiui, daugeliui išsikėlimas iš tėvų namų nebūtinai yra susijęs su šeimos sukūrimu (ji gali būti išvis nekuriama), dirbti pradedama vėliau, kadangi dėl didelės konkurencijos prioritetas teikiamas mokslui, kvalifikacijos kėlimui, vyksta aktyvūs migracijos procesai ir kita. Gyvenimo tėkmė tapo individuali ir apskaičiuoti, nubrėžti asmeninio gyvenimo žingsnius remiantis amžiaus ribomis nėra nei psichologinio, nei socialinio empirinio pagrindo.

Taigi socialinė branda – tai fizinio, psichinio ir socialinio asmenybės brandumo pakopa, kurią kiekvienas asmuo pasiekia būdamas skirtingo amžiaus. Tai vertinamasis kriterijus, kai turi būti tiriamas asmuo ir jo įvykdytos tam tikros socialinės užduotys. Paauglio perėjimas į jauno suaugusio žmogaus etapą bei visos atsakomybės prisiėmimas vyksta palaipsniui ir tai priklauso nuo kiekvieno konkretaus žmogaus ir individualių gyvenimo aplinkybių. Todėl amžiaus riba, skirianti pilnamečius asmenis nuo nepilnamečių yra sąlyginė, formali.

Sociologijos bei psichologijos mokslininkų publikacijose vis dažniau atkreipiamas dėmesys į besikeičiančią jaunų pilnamečių brandą arba – bent jau į besikeičiantį jų brandos supratimą.⁸ Teigiama, jog jaunuoliai vis dažniau ilgai nepalieka tėvų namų, siekia karjeros ir to, kas labiausiai sietina su „suaugėliškumu“. Mičigano universitete atlikti tyrimai rodo, jog 26 m. jaunuolių, kurie gyvena su savo tėvais, procentinė dalis išaugo beveik dvigubai: 1970 m. jų buvo 11 proc., 2006 m. – 20 proc.⁹ Ši sąlyginai nauja „nebrandžių“ suaugusiųjų grupė

⁷ Ten pat, p. 115.

⁸ Cote J. Arrested Adulthood: The Changing Nature of Maturity and Identity. 2000.

⁹ The Price of Independence: The Economics of Early Adulthood. National poverty centre. The University of Michigan. 2009, gegužė, http://www.npc.umich.edu/publications/policy_briefs/brief19/index.php ; Grossman L. Grow Up? Not So Fast // Times, 2005 01 24, http://cseweb.ucsd.edu/~datorres/docs/grow_up_not_so_fast.pdf .

skirtingose valstybėse vadinama įvairiai: bumerango vaikai (Kanada), lizdo skvo-teriai („lizde tupintys žmonės“) (Vokietija) ir pan. Yra nuomonių, jog jaunuolių branda, jos supratimas išgyvena tai, kas ankstesniais istorijos etapais jau nutiko su kitų amžiaus grupių (vaikų, nepilnamečių) brandos samprata. Teigiama, jog iki Renesanso vaikystė ir vaikai neegzistavo. Be abejo, tokia amžiaus grupė buvo, bet jie buvo laikomi mažais suaugusiaisiais, į kuriuos nebuvo žiūrima kaip į tam tikrą žmogaus raidos etapą. Atsižvelgiant į tai, vaikai turėjo prisiimti kur kas didesnę atsakomybę negu šiuolaikiniai jų bendraamžiai. Renesanso metu atkreiptas dėmesys į vaikus, visuomenė juose pradėjo išvelgti emociškai silpnesnius, ne iki galo susiformavusius žmones. Tuo metu vaikams buvo skiriamas didesnis dėmesys, buvo pratęstas mokslo ir kitokio lavinimo laikas, tėvai ir kiti vaikų globėjai bei auklėtojai taikė mažiau fizinių bausmių ir pan. Tapo akivaizdu, jog vaikai nėra tokie emociškai, fiziškai ir protiškaip stiprūs kaip suaugusieji.

Teigiama, jog tai, kas atsitiko su vaikais Renesanso epochoje, padarė didelę įtaką nepilnametystės sampratos formavimuisi XX a. pirmoje pusėje. Iki XX a. ketvirto dešimtmečio pasaulyje neegzistavo paauglystės terminas ir koncepcija. Kaip kadaise vaikai, taip aptariamų metu paaugliai buvo laikomi suaugusiaisiais – jie elgėsi ir gyveno kaip suaugusieji. Šiuo metu pripažįstama, kad nepilnamečiai pasižymi kitokia emocine ir protine branda negu suaugusieji ir kad ji daro didelę įtaką jų mąstymui ir elgesiui. Toks žinojimas labai svarbus sprendžiant paauglių švietimo, sveikatos apsaugos klausimus, numatant nepilnamečių atsakomybės (taip pat ir teisinės) ribas.

Dar kartą istorija kartojo nuo XX a. antros pusės. Dvidešimtmečių priklausomybė nuo tėvų anuomet (kaip ir dabar) tapo labai didelė: jauni pilnamečiai dažniau tebegyveno pas savo tėvus, maisto, skalbimo, būsto ir kitus buitines, netgi sąskaitų už mobilius telefonus klausimus palikdami spręsti tėvams. Šios tendencijos padarė įtaką ir baudžiamajai teisei, kurioje buvo įtvirtintos specialios normos, skirtos jauniems pilnamečiams.

Psichologai *E. Greenberger* ir *A. B. Sorensen* išskiria tris pagrindines asmens brandą sudarančias požymių grupes: biologinius, socialinius bei psichologinius požymius. Autoriai teigia, kad subrendęs asmuo turi gebėti adekvačiai funkcionuoti, sąveikauti su kitais ir prisidėti prie socialinio bendrumo.¹⁰ Dažniausiai

¹⁰ *Greenberger E., Sorensen A. B. Toward a Concept of Psychosocial Maturity // Journal of Youth and Adolescence, 1974, Vol. 3, No. 4, p. 339.*

šiuolaikinėje psichologinėje literatūroje aptariami kognityviniai ir psichosocialiniai asmens brandos požymiai. Manoma, jog brandžiam asmeniui būdingas brandus mąstymas ir socialinė bei emocinė branda, visi šie veiksniai tarpusavyje neatsiejami. Asmuo gali nuspręsti elgtis netinkamai tiek dėl kognityvinių trūkumų (pavyzdžiui, žemo intelekto, logikos klaidų ir pan.), tiek dėl socialinių ar emocinių veiksnių (pavyzdžiui, impulsyvumo ar pasidavimo kitų įtakai).

Autoriai teigia, kad brandūs ir nebrandūs individai mąsto skirtingai. Nustatyta, kad paaugliai ir suaugę asmenys skirtingai pasveria iš elgesio gaunamą naudą bei galimus nuostolius: nebrandūs individai labiau orientuojasi į greitai gaunamą naudą, tuo tarpu brandūs asmenys – orientuoti į ateitį, jiems būdinga savirefleksija ir gebėjimas numatyti savo elgesio padarinius.¹¹ Taip pat vertinant kognityvinę brandą labai svarbus intelektas. Nustatyta, kad egzistuoja stiprus ryšys tarp intelekto ir delinkventinio elgesio, kuomet žemesnio intelekto asmenys labiau linkę elgtis delinkventiškai.¹² Prie kognityvinių požymių priskiriamas ir asmens iniciatyvumas, planavimas, sprendimų priėmimas, grįžtamojo ryšio panaudojimas bei savęs suvokimas, gebėjimas spręsti problemas.

Psichosocialinė branda apima socialinius ir emocinius asmens brandos požymius. Psichologai *E. Cauffman* ir *L. Steinberg* išskiria tris pagrindines psichosocialinės brandos požymių kategorijas:¹³

a) *atsakomybė*, kuri atspindi pasitikėjimą savo jėgomis (vidinės kontrolės jausmas, gebėjimas priimti sprendimus be didelės priklausomybės nuo kitų), aiškų tapatumą (adekvati savivertė, savęs suvokimas, gyvenimo tikslų svarba), nepriklausomybę ir orientaciją į darbą ar mokslą (didžiavimasis gerai atliktomis užduotimis);

b) *perspektyva* – tai gebėjimas apsvarstyti situaciją iš skirtingų požiūrio taškų, suvokti ilgalaikius ir trumpalaikius savo poelgių padarinius, kito asmens perspektyvą ir atsižvelgti į ją;

c) *nuosaikumas* – gebėjimas prieš veikiant įvertinti situaciją, valdyti savo impulsus ir slopinti agresiją.

¹¹ *Cauffman E., Steinberg L.* (Im)maturity of Judgment in Adolescence: Why Adolescents May Be Less Culpable Than Adults // Behavioral Sciences and the Law, 2000, Vol. 18, p. 741–760.

¹² *Galambos N. L., MacDonald S. W. S., Naphtali C., Cohen A. L., de Frias C. M.* Cognitive Performance Differentiates Selected Aspects of Psychosocial Maturity in Adolescence // Developmental Neuropsychology, 2005, Vol. 28, No. 1, p. 477.

¹³ *Cauffman E., Steinberg L.* (Im)maturity of Judgment in Adolescence: Why Adolescents May Be Less Culpable Than Adults // Behavioral Sciences and the Law, 2000, Vol. 18, p. 745–749.

Psichologijos mokslininkai taip pat išskiria terminą *pseudobranda*. Su ja susiduriama tada, kai individas prisiima suaugusiųjų vaidmenis (pavyzdžiui, ima dirbti, pradeda lytinius santykius, tampa tėvu/mama, ima vartoti alkoholį, įsigyja automobilį ir pan.), tačiau psichologine branda nepasižymi. Pseudobrandūs asmenys labai skuba suaugti, tačiau jie neįaučia brandiems individams būdingų atsakomybių. Pasak *brandos plyšio teorijos*, dauguma paauglių fiziškai subręsta anksčiau nei tampa socialiai subrendę, t. y. anksčiau nei įgyja finansinę nepriklausomybę, sugeba patys priimti sprendimus ir pan. Tokie jaunuoliai nori panaikinti šį plyšį tarp biologinės ir socialinės brandos, matydami delinkventinio elgesio modelius (pavyzdžiui, vyresnius draugų grupės narius), jie gauna pastiprinimą ir savo delinkventiniam elgesiui.¹⁴

Pseudobrandos stadijos išskyrimas leidžia suprasti, jog vien pagal asmens atliekamus vaidmenis visuomenėje negalima spręsti apie jo socialinę brandą (pavyzdžiui, tai, kad jaunas žmogus jau studijuoja, dar nebūtinai reiškia, kad jis jau socialiai subrendęs). Be abejo, suaugusiems būdingų vaidmenų neatlikimas yra svarus kriterijus, liudijantis, jog asmuo yra nebrandus, tačiau jei jis atlieka minėtus vaidmenis, būtina vertinti, ar nusikalstama veika nesiekiamą per daug drastiškai įrodyti savo savarankiškumą (įgyti draugų pripažinimą ir pan.).

Teisinis socialinės brandos, jos turinio vertinimas siejamas su įstatyme nurodytų aplinkybių ištyrimu. Pagal įstatymo raidę, norint jaunam pilnamečiui pritaikyti nepilnamečiams numatytus baudžiamosios atsakomybės ypatumus, nusikalstamos veikos pobūdis, motyvai bei kitos bylos aplinkybės turi atskleisti jauno pilnamečio socialinę brandą, būdingą nepilnamečiams asmenims.

Nusikalstamos veikos pobūdis vertinamas atsižvelgiant į įstatymo ginamas vertybes, kurios buvo pažeistos padarant nusikalstamą veiką, žalingų padarinių turinį, kaltės formą ir panašias bylos aplinkybes. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau vadinama – LAT) senatas nutarime „Dėl teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis“¹⁵ yra pabrėžęs, jog rinkdamas duomenis apie kaltininko asmenybę ir juos vertindamas, teismas turi atsižvelgti į padarytos nusikalstamos veikos pobūdį, nes priklausomai nuo padarytos nusikalstamos

¹⁴ Galambos N. L., Barker E. T., Tilton-Weaver L. C. Who Gets Caught at Maturity Gap? A Study of Pseudomaturity, Immature, and Mature Adolescents // International Journal of Behavioral Development, 2003, Vol. 27, No. 3, p. 253–254.

¹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senato nutarimas Nr. 23 „Dėl teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis“. 1999 m. gruodžio 23 d.

veikos pobūdžio tą patį kaltininką charakterizuojanti aplinkybė gali turėti skirtingą reikšmę asmenybės pavojingumui ir baudmės skyrimui. Tačiau būtina pabrėžti, jog vertinant socialinę brandą svarbus ir atvirkštinis aspektas – tas pats nusikalstamos veikos pobūdis gali liudyti skirtingų asmenų labai skirtingo lygmens socialinę brandą, todėl svarbu, kad sprendžiant kaltininko socialinės brandos klausimą nusikalstamos veikos pobūdis būtų vertinamas kiek įmanoma konkrečiau (pavyzdžiui, detalizuojant nusikalstamos veikos objektą, dalyką, jos padarymo būdus, priemones, įrankius ir pan.). Be to, nustatant jaunuolio socialinę brandą nusikalstamos veikos pobūdis turėtų būti vertinamas tik kartu su kitomis nusikalstama veika ir kaltininko asmenybę apibūdinančiomis aplinkybėmis.

Nusikalstamos veikos padarymo motyvas yra viena svarbiausių nusikalstamos veikos mechanizmo sudėtinių dalių. Tai veiksny ar jų visuma, kuri stimuliuoja žmogaus elgesį tam tikra kryptimi.¹⁶ Kiekvienas nusikalstamos veikos motyvas yra individo poreikių, minčių, emocijų kompleksas. Baudžiamosios teisės ir kriminologijos mokslininkai yra atlikę ne vieną tyrimą, lygindami nepilnamečių ir suaugusiųjų motyvus padaryti nusikalstamą veiką. Jų metu pastebėti skirtumai tarp dominuojančių veiksmų, kurie stimuliuoja nepilnamečius ir suaugusiuosius padaryti tam tikros rūšies nusikalstamas veikas.

JAV Federalinio tyrimų biuro atlikto tyrimo metu buvo tiriami nepilnamečių ir suaugusiųjų asmenų, padariusių tyčinius padegimus, įstatymų, susijusių su pirotechnikos, sprogstamųjų medžiagų ir sprogmenų naudojimu, pažeidimus ir panašius nusikaltimus, pateikusių melagingus pranešimus apie padegimą. Dažniausi šios rūšies nusikalstamų veikų padarymo motyvai: vandališki (49 proc.), lengvabūdiškas pasilinksminimas (25 proc.), kerštas (14 proc.), kiti (8 proc.), nusikaltimo slėpimas (2 proc.), pasipelnymas (1 proc.). Nepilnamečiai dažniausiai padaro šios rūšies nusikaltimus lengvabūdiško pasilinksminimo arba vandalizmo vedini, tuo tarpu suaugusiųjų dažniausiai pasitaikantis motyvas – kerštas ir kito nusikaltimo slėpimas.¹⁷

Japonijos mokslininkai, kasmet analizuodami šalies nusikalstamumo statistinius rodiklius, 2003 m. tyrė nepilnamečių ir suaugusiųjų, padariusių

¹⁶ *Bluwšteinas J.* (ats. red.). Kriminologija. Vilnius, 1994, p. 98.

¹⁷ *Icove D. J., Estep M. H.* Motive-Based Offender Profiles of Arson and Fire Related Crimes. FBI Law Enforcement Bulletin. Volume 56, Issue 4.1987, p. 17–23. <http://www.ncjrs.gov/App/Publications/abstract.aspx?ID=105100>

vagystes, motyvų panašumus ir skirtumus. Tyrime vagyste buvo laikomas tyčinis pinigų ar daiktų paėmimas/užvaldymas arba turtinių pareigų išvengimas. Nustatyta, jog yra ženklus skirtumas tarp nepilnamečių ir suaugusiųjų, padariusių vagystes, motyvų. Tyrėjai šiuos skirtumus sieja su skirtinga nepilnamečių ir suaugusiųjų padėtimi visuomenėje bei jų protinės ir psichologinės brandos skirtumais. Tyrėjai išanalizavo 1983 m., 1993 m. ir 2002 m. duomenis ir priėjo prie išvados, jog suaugusiųjų padarytų turtinių nusikaltimų motyvai dažniausiai siejosi su skurdu (siekiant gauti lėšų pragyvenimo išlaidoms padengti) bei lėšų pramogoms įgijimu (2002 m. duomenys). Po šių dažniausiai pasitaikiusių motyvų buvo užfiksuoti skolų padengimo, tam tikro konkretaus daikto įgijimo/užvaldymo ir madingo, populiaraus daikto įgijimo stimulai. Tarp nepilnamečių, padariusių turtinius nusikaltimus, skurdas (siekiant gauti lėšų pragyvenimo išlaidoms padengti) ir skolų padengimo motyvai pasitaikė itin retai, kadangi nepilnamečiai nėra atsakingi už šeimos išlaikymą ir pragyvenimo lėšų užtikrinimą. 1983–2002 m. didžiąją ir stabilią dalį sudarė nepilnamečių padarytos turtinio pobūdžio nusikalstamos veikos siekiant įgyti papildomų lėšų pramogoms ir papildomoms išlaidoms (46–55 proc.). Taip pat dažni motyvai buvo tam tikro konkretaus daikto įgijimas ar užvaldymas, madingo daikto įgijimas, malonumas, smalsumas ir jaudulys.¹⁸ Nusikalstamą veiką gali nulemti keli motyvai. Tarkim, kiekvieną nepilnamečio padarytą turtinio pobūdžio nusikalstamą veiką būtų galima pavadinti padaryta iš savanaudiškų paskatų. Tačiau iš tikrųjų dažnai lemiamą vaidmenį nepilnamečių nusikalstamos veikos padarymo mechanizme suvaidina visai kiti motyvai. Dalis paauglių darydami nusikalstamą veiką vertina tai kaip nuotykių ieškojimą, pramogą. Turtinių nusikalstamų veikų padarymas jiems dažnai yra noras neatsilikti nuo mados ar turėti tą patį, ką ir bendraamžiai. Didžioji dalis paauglių smurtines nusikalstamas veikas vertina kaip jėgos, vyriškumo, drąsos ir didvyriškumo pasireiškimą, taip pat „užgrūdintos valios“, „rizikuoti ir nieko neatsitiks“, „nebūti balta varna“ pademonstravimo motyvą.¹⁹ Dauguma sunkių

¹⁸ Characteristics of motives of juvenile robbery offenders -difference from those of adult robbery offenders. White paper on crime in Japan 2003. Changing Nature of Heinous Crimes and Countermeasures against Them. Internetinė prieiga [2009 11 18]: http://hakusyo1.moj.go.jp/en/49/nfm/n_49_2_5_3_2_3.html

¹⁹ *Jatkevičius A.* Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2003, p. 17. <http://www.nplc.lt/sena/lit/lit23/lit23santr.pdf>

nusikaltimų, pasižyminčių ypatingu nemotyvuotu žiaurumu, – žmogžudystės, sunkūs sveikatos sutrikdymai – įvykdomi paauglių, kurių motyvai ir tikslai primityvūs, buitiniai.

Remiantis statistiniais duomenimis, 2009 m. Lietuvoje ištirtos 4 024 baudžiamosios bylos, kuriose įtariamaisiais (kaltinamaisiais) buvo nepilnamečiai. Pagrindinis nepilnamečių įvykdytų nusikaltimų motyvas, apibendrintas ikiteisminio tyrimo įstaigų statistinėse suvestinėse, – iš savanaudiškų paskatų – 1 362, taip pat kilus ginčui – 73, iš keršto – 26, dėl pavydo – 5, dėl buitinių priežasčių – 22, slepiant kitą nusikaltimą – 1.²⁰ Tai motyvai, nurodyti bendriausia forma, tinkančia statistikai, tačiau neatskleidžiantys konkrečių nepilnamečių, padariusių nusikalstamas veikas, socialinės brandos. Kiekvienoje baudžiamojoje byloje sprendžiant tiek nepilnamečių, tiek jaunų pilnamečių socialinės brandos klausimus turėtų būti atskleistas konkretus šių paskatų turinys ir pasireiškimas.

BK komentare pateikiamas sąrašas *kitų aplinkybių*, kurias derėtų apsvarstyti vertinant nepilnamečio socialinę brandą (BK 91 str.). Tai – turimų žinių kiekis, jaunuolio požiūris į aplinką ir jį supančius asmenis, gebėjimas vertinti visuomenės keliamus reikalavimus jo amžiaus žmonėms ir žinoti savo vietą jį supančioje aplinkoje, gebėjimas numatyti savo veikos padarinius ir juos planuoti, kritikuoti ir būti savikritišku, atkaklus užsibrėžtų tikslų siekis, galėjimas kontroliuoti savo emocijas ir veiksmus kritinėse situacijose bei kt. Be to, svarbu atkreipti dėmesį ir į asmens elgesį po nusikalstamos veikos padarymo, nes jis iš dalies atspindi pagrindines asmens vertybes, gebėjimą suvokti bei vertinti padarytą veiką ir atsiradusius dėl to padarinius.²¹ Analogiškos aplinkybės nagrinėtinos ir sprendžiant jauno pilnamečio socialinės brandos nustatymo klausimą baudžiamojoje byloje.

Vertinant, koks nusikalstamos veikos pobūdis, motyvai ir kitos bylos aplinkybės apibūdina nepilnamečių, padariusių nusikalstamą veiką, socialinę brandą, neretai remiamasi statistiniais duomenimis apie nepilnamečių dažniausiai padaromas nusikalstamas veikas, motyvus ir kitas bylos aplinkybes, fiksuojamas

²⁰ Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotus nepilnamečius, įtariamus (kaltinamus) nusikalstamų veikų padarymu (Forma_30N-ITĮ). Statistinės ataskaitos per 2009 m. 12 mėnesių. Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos. Internetinė prieiga [2010 01 06]: http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/index2.phtml?id=198&cidStat=9&metai=2009&menuo=12®ionas=0&cid3=1&cidAta=2#Atas-30-ITI

²¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. Autorių kolektyvas (mokslinis redaktorius *Gintaras Švedas*). Vilnius: TIC, 2004, p. 465–466.

nusikalstamos veikos ir ją padariusio asmens statistinėse kortelėse. Pripažįstama, jog nepilnamečių dažniausiai padaromos veikos yra turтино pobūdžio: vagystės iš parduotuvių, nedidelės vertės turto vagystės ir pan. Pavyzdžiui, Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos duomenimis, Lietuvoje 2009 m. užregistruoti 3 148 nepilnamečiai asmenys, įtariamai nusikalstamos veikos padarymu, iš jų: 1 771 įtariamasis vagystės, 650 – plėšimo, 498 – viešosios tvarkos pažeidimo, 25 – nužudymo, 26 – sunkaus sveikatos sutrikdymo, 42 – išžaginimo, 72 – neteisėto narkotinių, psichotropinių medžiagų disponavimo neturint tikslo platinti padarymu.²² Tačiau vien statistiniai duomenys nedaug tepasako apie nusikalstamas veikas padariusių asmenų socialinę brandą. Nėra tipinių jaunatviškų nusikalstamų veikų rūšių, kurios atspindėtų, išreikštų tam tikrą asmenybės išsivystymo pakopą. Tai, kad vagystės vyrauja registruoto nepilnamečių nusikalstamumo struktūroje ir kad viešosios tvarkos pažeidimas dažnai padaromas nepilnamečių asmenų, dar nereiškia, kad tokios nusikalstamos veikos negali padaryti ir subrendęs suaugęs žmogus. Todėl tiriant socialinės brandos lygį pagrindiniu nagrinėjimo objektu turėtų būti ne tiek pati nusikalstama veika, kiek „jaunatviškas, paaugliškas“ mąstymo būdas, veikimo priežastys, elgesys prieš nusikalstamos veikos padarymą bei po jo ir kt. Tokiam aplinkybių turiniui nustatyti svarbu, jog visapusiška informacija apie aplinkybes, kurias vertindamas teisėjas turėtų nuspręsti, ar asmuo pagal socialinę brandą prilygsta nepilnamečiui, būtų surenkama ikiteisminio tyrimo metu ir teisėjas, sprenddamas šį klausimą, disponuotų pakankamomis žiniomis apie jaunuolio gyvenimo būdą, nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes, jo paties požiūrį į savo veiką.

LAT pabrėžia, kad įstatymų leidėjas klausimo apie asmens, padariusio nusikalstamą veiką, socialinę brandą išsprendimą pirmiausia susieja su paties teismo teise tai nustatyti ir, tik prireikus, atsižvelgiant į specialisto paaiškinimus ar išvadą.²³ Praktikoje socialinės brandos įvertinimą atlikdamas pats, teismas labai retai šį klausimą patiki atlikti psichologijos, socialinio darbo ar kitiems specialistams.

²² Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotus nepilnamečius, įtariamus (kaltinamus) nusikalstamų veikų padarymu (Forma_30N-IT). Statistinės ataskaitos per 2009 m. 12 mėnesių. Informatikos ir ryšių departamentas prie LR vidaus reikalų ministerijos. Internetinė prieiga [2010 01 06]: http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/index2.phtml?id=198&idStat=9&metai=2009&menuo=12®ionas=0&id3=1&idAta=2#Atas-30-ITI

²³ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamoji byla Nr. 2K-200/2004.

Toks kitų sričių specialistų „neįsileidimas“ apriboja galimybes tiksliai įvertinti, ar aptariama teisės norma gali būti taikoma konkrečioje situacijoje, taip pat neska-
tina socialinės brandos sampratos plėtojimo ir jos turinio nustatymo praktikos. Anot R. A. Posner, „tai nebūtų taip svarbu, jei teisininkų ir ypač teisėjų žinios apie pasaulį arba bent jau apie su teismų sprendimais susijusią pasaulio dalį nebūtų daugiausia paremtos teismų išvadomis. Vienas iš išskirtinių teisėjų bruožų yra tai, kad jie gauna žinių apie pasaulį iš sistemingai nepatikimų informacijos šaltinių“.²⁴ Socialinių mokslų atstovų pastebėta, kad santykis tarp teisės ir sociologijos, teisės ir psichologijos nėra išbalansuotas. Gilų kitų socialinių mokslų domėjimasi teise dažnai teisė sutinka atsitvėrus skepticizmo tvora. Teisė – socialinis reiškinys, tačiau dėl savito teisės mokslo „uždarumo“ kitų socialinių mokslų rezultatams teisės ir socialinių junginių neatsiejamo ryšio analizės trūksta. Ypač to trūksta „gyvos“ teisės, t. y. esamos padėties srityje, nors tokia analizė suteiktų galimybę ne tik pastebėti dėsningumus, bet ir nurodyti įstatymų leidėjui kryptis, kuriomis galima eiti, norint pasiekti vieną ar kitą tikslą.²⁵ Teisė į viską žvelgia iš teisės perspektyvos, primygtinai tvirtinamas jos nepriklausomumas ir keičiama remiantis „įgimtais“ teisės principais.²⁶

Reikia pripažinti, jog jaunų pilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus numatanti norma, jos taikymas susijęs su švelnesnės, atitinkančios jaunuolio poreikius atsakomybės taikymo galimybėmis. Jauniems pilnamečiams, pagal socialinę brandą prilygintiems nepilnamečiams, gali būti taikomos baudžiamajame įstatyme nepilnamečiams skirtos auklėjamojo poveikio priemonės, bausmės, jų skyrimo ypatumai, atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės, bausmės vykdymo atidėjimo, lygtinio atleidimo nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą bei laisvės atėmimo bausmės pakeitimo švelnesne bausme taisyklės. Ne visos baudžiamosios teisinės priemonės, numatytos kaip nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai, gali būti taikomos jauniems pilnamečiams, net ir esant visiems pagrindams pagal socialinę brandą juos pripažinti prilygstančiais nepilnamečiams. Be to, aptariama nuostata nėra imperatyvi, t. y. teismas nėra įpareigotas kiekvienu atveju, kai teisiamas asmuo nusikalstamos veikos padarymo metu buvęs 18–20 m. amžiaus, svarstyti šių nuostatų taikymą, jeigu nekyla

²⁴ Posner R. A. Jurisprudencijos problemos. Vilnius, 2004, p. 78.

²⁵ Bakševičienė R. Visuomenės dalijimosi į socialines grupes dėsningumų atspindys šiandieninėje Lietuvos įstatymų leidyboje // Teisė, 2004, Nr. 52, p. 1–2.

²⁶ Roots I. R. When Laws Backfire // American Behavioral Scientist, 2004, Vol. 47, No. 11, p. 35.

jokių abejonių dėl teisiamojo socialinės brandos. Taip pat šios įstatymo normos dispozityvumas reiškia ir tai, jog nustačius, kad 18–20 m. asmuo, padaręs nusikalstamą veiką, pagal socialinę brandą prilygsta nepilnamečiui, taikyti BK XI skyriaus nuostatas tokiam asmeniui yra teismo teisė, bet ne pareiga.

Lietuvių teisės sociologijos autoriai teigia, jog negatyvumas, pažeidimo „tikėjimasis“ ir tolesnis asmens „gynimosi“ reglamentavimas būdingas visai Lietuvos teisinei sistemai, kuri daugeliu atvejų numato neigiamas sankcijas kaip poveikio priemonę už normos dispozicijoje įtvirtintos veikos padarymą ir neturi teigiamos valstybės reakcijos į dispozicijoje nurodyto elgesio atlikimą įtvirtinimo tradicijos. Kitaip tariant, Lietuvos teisės normų aktai rodo, kad labiau tikimasi įstatymo pažeidimo, o ne įstatymo laikymosi, labiau orientuojamasi į sankcijas negu į teisėto elgesio skatinimą.²⁷ Tokio požiūrio atspindėjimas baudžiamojoje politikoje bei teisėjų veikloje BK 81 str. 2 d. numatytą teisėjų diskretiškumą, tikėtina, taip pat nusveria normos netaikymo linkme.

Kita vertus, atliktas teisėjų nuomonės tyrimas (2007 m.) atskleidžia palankias jų nuostatas BK 81 str. 2 d. atžvilgiu. Siekiant išsiaiškinti problemas, su kuriomis susiduria teisėjai, taikydami BK normas ir skirdami bausmes konkrečiose bylose, buvo parengta speciali teisėjų ekspertinės apklausos anketa. Joje be bendrųjų klausimų apie BK nustatytų sankcijų atitikimą nusikalstamų veikų pavojingumui, teisėjų buvo prašoma nurodyti ir konkrečius BK bendrosios ir specialiosios dalies straipsnius arba atskiras jų nuostatas, trukdančias individualizuoti bausmes, taip pat pateikti pasiūlymų dėl jų tobulinimo.²⁸ Kai kurie teisėjai pažymėjo, jog susiduria su nemažomis problemomis ir neaiškumais praktiškai taikydami minėtas BK straipsnių nuostatas, susijusias su nepilnamečių ir kitų asmenų nuo 18 iki 20 m. amžiaus socialinės brandos įvertinimu. Savo atsakymuose bei komentaruose respondentai nurodė, kad taikant 81 str. 2 d. jiems sunku įvertinti socialinę brandą, nes įstatyme nekonkretizuojama, kaip ji suprantama ir nėra įteisintos metodikos ją nustatyti. Be to, teigiama, kad nėra ir specialistų, kurie padėtų įvertinti jauno pilnamečio socialinę brandą, todėl dažniausiai atsisakoma tai daryti. Teisėjai pripažįsta, jog šios normos taikymo patirtis

²⁷ *Bakševičienė R.* Visuomenės dalijimosi į socialines grupes dėsningumų atspindys šiandieninėje Lietuvos įstatymų leidyboje // *Teisė*, 2004, Nr. 52, p. 5.

²⁸ *Dapšys A., Misiūnas J., Čaplinskas A.* Bausmės individualizavimo teisinės problemos. Teisės instituto mokslo tyrimai. 5 tomas. Vilnius: Teisės institutas, 2008, p. 35–37.

turėtų susiformuoti pačioje teismų praktikoje, tik būtina dažniau (esant pagrindu) taikyti aptariamą įstatymo nuostatą.²⁹

Apibendrinant, ieškant kompromiso tarp psichologijos, sociologijos žinių pritraukimo sprendžiant jauno pilnamečio, padariusio nusikalstamą veiką, socialinės brandos klausimą ir teisėjo diskrecijos taikant BK 81 str. 2 d., galima išseiti būtų teisėjų kartu su kriminologijos, psichologijos ir sociologijos mokslininkais parengtas socialinės brandos kriterijų bei aplinkybių, kurias būtina iširti, bei galimo jų vertinimo, sąsajų tarp nusikalstamos veikos aplinkybių ir asmenybės požymių instrumentarijus, kuriuo teisėjai patys galėtų naudotis savo veikloje sprendami jaunų pilnamečių bylas.

BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS YPATUMŲ TAIKYMAS JAUNIEMS PILNAMEČIAMS

„Pereinamojo amžiaus“ asmenų grupės išskyrimas šiuolaikinėje baudžiamajoje teisėje nėra naujas. Pirmojoje Lietuvos Respublikoje galiojusiam baudžiamajame įstatyme – Baudžiamajame Statute – buvo išskirtas 17–21 m. amžius kaip visiško pakaltinamumo periodas. Nepilnamečiams taikomų teisės normų sistema buvo orientuota tik į 10–17 m. amžiaus periodą. Tačiau skiriant bausmes ir jas keičiant reikšmės turėjo ir 17–21 m. amžiaus periodas: tokio amžiaus nuteistajam mirties bausmė buvo keičiama sunkiuoju kalėjimu iki gyvos galvos, sunkusis kalėjimas iki gyvos galvos pakeičiamas sunkiuoju kalėjimu penkiolikai metų, kalinimo laikas sunkiajame, grasos, tvirtovės ar paprastame kalėjime trumpinamas vienu trečdaliu, o teisės atimamos ir ribojamos tik pasmerkus kalėti sunkiajame kalėjime arba ištrėmus.³⁰

Prieš II-ąją pasaulinį karą galioję Latvijos (nacionalinis Baudžiamasis statusas nuo 1933 m. rugpjūčio 1 d.) ir Estijos (Baudžiamasis kodeksas nuo 1935 m. vasario 1 d.) baudžiamieji įstatymai numatė analogiškas bausmių keitimo ir mažinimo 17–21 m. amžiaus kaltininkams taisykles. Tuometėje Vokietijoje pagal galiojusį 1923 m. vasario 16 d. Jaunimo teismo įstatymą valstybės gynėjas savo nuožiūra galėjo kelti ir vyresnių kaip 18 m. nusikaltėlių bylas jaunimo teisme, bet tik tais atvejais, kai kaltininkui dar nesukako 21 m.³¹

²⁹ Ten pat, p. 73–75.

³⁰ *Andriulis V.* Nusikaltimų prevencijos patirtis Lietuvoje 1918–1940 m. Vilnius: Teisės institutas, NPLC, 2000, p. 95–96.

³¹ Ten pat, p. 114–116.

Skirtingai nuo šiandieninių Lietuvos baudžiamojo įstatymo nuostatų, Pirmojoje Lietuvos Respublikoje ir kaimyninių valstybių baudžiamojoje teisėje „pereinamojo amžiaus“ asmenų grupė buvo išskiriama remiantis tik griežtomis amžiaus ribomis: asmuo turėjo būti sulaukęs 17 m., bet nesulaukęs 21 m., tuomet jam paskirta bausmė buvo švelninama ar keičiama pagal numatytas taisykles.

Ir šiandien tarptautiniai teisės aktai rekomenduoja, o daugumos Europos valstybių įstatymai įtvirtina galimybę su jaunais pilnamečiais elgtis kitaip negu su kitais suaugusiais, pažeidusiais baudžiamojo įstatymo reikalavimus. Tarptautiniuose teisės aktuose jaunų pilnamečių baudžiamosios atsakomybės klausimai pradėti akcentuoti Jungtinių Tautų standartinėse minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklėse (1985 m.) bei Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijoje dėl socialinės reakcijos į nepilnamečių nusikalstamumą (1987 m.).³² Juose rekomenduojama šalių narių Vyriausybėms, esant reikalui, peržiūrėti įstatymus, susijusius su jauno amžiaus pilnamečiais teisės pažeidėjais, kad atitinkami teismai turėtų galimybę priimti nuosprendžius, kurie savo prigimtimi yra auklėjamojo pobūdžio ir skatina socialinę integraciją, taip pat stengtis išplėsti nepilnamečiams įtvirtintų principų taikymą ir jauniems pilnamečiams teisės pažeidėjams. Minėtuose tarptautiniuose teisės aktuose rekomenduojama skatinti ir remti lyginamuosius nepilnamečių nusikalstamumo ir jauno amžiaus pilnamečių asmenų nusikalstamumo ypatybių bei šioms amžiaus grupėms tinkamų perauklėjimo ir socialinės integracijos priemonių tyrimus. Atkreiptinas dėmesys, jog pirmuosiuose tarptautiniuose teisės aktuose, kurie išskyrė jaunus pilnamečius, aptariama asmenų grupė nebuvo apibrėžiama nei amžiaus ribomis, nei kokiais nors kitais papildomais (pavyzdžiui, brandos) kriterijais.

2003 m. Europos Tarybos Ministrų komitetas rekomendacijoje Nr. R (2003) 20 nuosekliai skirdamas dėmesį jauniems pilnamečiams pabrėžė, jog valstybėms narėms svarbu numatyti galimybes, kad asmenims iki 21 m., teisėjui nusprendus, jog pagal brandą ir atsakingumą jie neprilygsta suaugusiems, būtų taikomos nepilnamečiams numatytos procesinės taisyklės bei

³² Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių atžvilgiu vykdomo teisingumo taisyklės (Pekino taisyklės), 1985 m. lapkričio 29 d. Prieiga per internetą [žiūrėta 2009 11 09]: http://www.nplc.lt/nj/Dokumentai/Uzs_teis_aktai/Pekinotaisykles%20red.htm ; Recommendation No. R (87) 20 of the Committee of Ministers to member states on social reaction to juvenile delinquency. Adopted by the Committee of Ministers on 17 September 1987, at the 410 meeting of the Ministers' Deputies.

intervencija.³³ Panašios nuostatos kartojamos ir Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje CM/Rec(2008)11 valstybėms narėms dėl Europos nepilnamečiams teisės pažeidėjams taikomų sankcijų ir poveikio priemonių taisyklių.³⁴

Taigi pastarųjų metų tarptautiniuose rekomendaciniuose teisės aktuose jaunų pilnamečių prilyginimas nepilnamečiams sprendžiant tam tikrus jų baudžiamosios atsakomybės klausimus siejamas su konkrečiomis amžiaus ribomis (18–20 m.) bei tam tikrais papildomais reikalavimais („*pagal brandą ir atsakingumą neprilygsta suaugusiesiems*“). Pastebėtina, jog tarptautinėse rekomendacijose taip pat minima, jog sprendimą dėl nepilnamečiams skirtų normų taikymo jauniems pilnamečiams priima teisėjas, tačiau išreiškiamas raginimas kuo dažniau jaunuoliams taikyti nepilnamečiams skirtas baudžiamosios teisės normas.

Vis dėlto tam tikrų jaunų pilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų teisinis reguliavimas valstybėse lydimas gana vangios jo realizavimo praktikos. Išskirtina bene vienintelė Vokietija, kurioje aptariamoms teisės normoms jaunų pilnamečių atžvilgiu laikomos taisykle ir taikomos labai dažnai. Tuo tarpu kitose valstybėse šių normų taikymas yra daugiau išimtis negu taisyklė. Daugeliu atvejų nuostatų, susijusių su jaunais pilnamečiais, reto taikymo priežastimi įvardijami baudžiamuosiuose įstatymuose be amžiaus (18–20 m.) numatyti papildomi, paprastai vertinamojo pobūdžio kriterijai ar sąlygos, kurioms esant nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai gali būti taikomi ir jauniems pilnamečiams.

Galima būtų išskirti tris valstybių grupes, kurios nepilnamečiams skirtų baudžiamosios teisės normų taikymą jauniems pilnamečiams sieja su skirtingais kriterijais. Pirmoji sąlyginai išskirta valstybių grupė tam tikrų specialių taisyklių taikymą jauniems pilnamečiams sieja su subjekto amžiumi ir nusikalstamos veikos bei ją padariusiojo asmenybės įvertinimu. Pavyzdžiui, šiai grupei būtų galima priskirti Rusiją. Pagal Rusijos Federacijos baudžiamojo kodekso 96 str.,

³³ Recommendation No. R (2003) 20 of the Committee of Ministers to member states concerning new ways of dealing with juvenile delinquency and the role of juvenile justice. Adopted by the Committee of Ministers on 24 September 2003, at the 853 meeting of the Ministers' Deputies.

³⁴ Recommendation CM/Rec(2008)11 of the Committee of Ministers to member states on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures (Adopted by the Committee of Ministers on 5 November 2008 at the 1040th meeting of the Ministers' Deputies) [http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/prisons_and_alternatives/Rec\(2008\)11E.pdf](http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/prisons_and_alternatives/Rec(2008)11E.pdf)

išimtiniais atvejais įvertinęs padarytos nusikalstamos veikos pobūdį ir asmenybę teismas gali nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus reglamentuojančio skyriaus nuostatas pritaikyti ir asmenims, nusikalstamą veiką padariusiems sulaukus nuo 18 iki 20 m. amžiaus. Jiems negali būti taikomas tik atidavimas į uždaro tipo specialią auklėjimo ir globos įstaigą ar auklėjimo koloniją.³⁵ Rusijoje teisėjai retą aptariamų nuostatų taikymą praktikoje sieja su tuo, jog įstatyme nėra aiškių teisinių kriterijų, kuriais remiantis būtų sprendžiamas nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės teisės normų taikymo jauniems pilnamečiams klausimas, t. y. kokia nusikalstama veika ir kokie asmenybės bruožai turėtų sąlygoti minėtų nuostatų taikymą jauniems pilnamečiams.³⁶

Neretai greta amžiaus ribų viena iš baudžiamuosiuose įstatymuose įtvirtintų sąlygų jauniems pilnamečiams yra išankstinis taikytinų priemonių veiksmingumo įvertinimas konkrečiam jaunuoliui, siekiant nustatyti, nepilnamečiams ar suaugusiems skirtos poveikio priemonės jam būtų veiksmingesnės (Kroatija, Nyderlandai, Slovėnija ir kt.). Pavyzdžiui, Kroatijoje jaunas pilnametis pagal Nepilnamečių teismų aktą yra asmuo, kuriam nusikaltimo padarymo metu buvo suėję 18 m., bet nesuėję 21 m. Jaunam pilnamečiui teismas gali paskirti nepilnamečiams taikomas poveikio priemones, kai *atsižvelgiant į padarytą nusikaltimą, jo padarymo būdą, nusprendžiama, kad toks nusikaltimas atspindi kaltininko amžių, ir kai aplinkybės, susijusios su jo/jos asmenybe, leidžia tikėtis, kad bausmės tikslas bus pasiektas pataisos ar auklėjamosiomis priemonėmis arba nepilnamečių laisvės atėmimo bausme.*³⁷

Slovėnijoje 1959 m. baudžiamajame įstatyme įtvirtintas jaunų pilnamečių institutas. Tai asmenys, kurie padarė nusikalstamą veiką jau būdami pilnamečiai (18 m. ir daugiau), bet teismo nagrinėjimo metu dar nesulaukę 21 m. Pagrindinė taisyklė – jauni pilnamečiai atsako pagal baudžiamuosius įstatymus kaip suaugusieji. Tik jei teismas, *įvertinęs kaltininko asmenybę ir nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes, mano, jog auklėjamojo poveikio priemonių skyrimas konkrečiu atveju yra labiau tinkamas negu bausmės skyrimas, teismas jaunam pil-*

³⁵ Uголовnyj kodeks Rossijskoj Federacii. Priimtas 1996 m. gegužės 24 d. (su pakeitimais iki 2006 m. sausio 5 d.) <http://www.uk-rf.com/>

³⁶ Dünkel F., Grzywa J., Horsfield Ph., Pruin I. (Eds.). Juvenile Justice systems in Europe. Current situation and Reform Developments. Vol. 3. 2010, p. 1115–1148.

³⁷ Cvjetko B. Criminal Responsibility of Minors in the Republic of Croatia. International Review of Penal Law, 2004, Vol. 75, p. 265–275.

namečiui gali paskirti atitinkamas auklėjamojo poveikio priemonės. Teismas gali paskirti socialinių tarnybų ar panašių įstaigų priežiūrą arba bausmę, ar nepilnamečių įkalinimą pagal Slovėnijos baudžiamojo kodekso 88, 89 str. sąlygas. Spręsdamas, ar taikyti nepilnamečiams numatytas poveikio priemonės ir kokias iš jų parinkti, teismas turi atkreipti dėmesį *į visas aplinkybes susijusias su byla ir ypatingai į nusikaltimo sunkumą, laiką, kuris praėjo nuo tada, kai buvo padarytas nusikaltimas, kaltinamojo elgesį prieš ir po nusikalstamos veikos padarymo bei tokios bausmės (ar poveikio priemonės) tikslą.*³⁸ Praktikoje šia galimybe teismas naudojami retai. Slovėnijoje vangaus nepilnamečių baudžiamosios teisės nuostatų taikymo jauniems pilnamečiams pagrindine priežastimi įvardijama tai, jog jaunų pilnamečių bylas nagrinėja ir auklėjamojo poveikio priemonės jiems šiuo metu gali paskirti bendrosios kompetencijos teismai, o ne nepilnamečių teisėjai. Pirmiesiems auklėjamojo poveikio priemonės nėra gerai pažįstamos (jų skyrimo pagrindai, aplinkybės, taip pat jų įgyvendinimo organizavimas ir procesas), todėl jie nėra aktyvūs jas skirti.

Daugumoje valstybių greta įtvirtintų amžiaus ribų keliamas reikalavimas įvertinti jauno pilnamečio brandą, vadinamą psichologine, moraline, socialine, psichosocialine ar panašiai. Šiai grupei priskirtinos Lietuva, Vokietija ir kitos valstybės. Tokiais atvejais norint nustatyti, ar jaunam pilnamečiui tikslinga ir pagal įstatymus galima taikyti nepilnamečiams numatytus baudžiamųjų įstatymų ypatumus, būtina visapusiška informacija apie jaunuolio psicho-socialinę raidą. Šią informaciją paprastai pateikia socialinės tarnybos, o teisėjai turi ekspertų pateiktą informaciją susieti su nepilnamečiams ar suaugusiesiems būdinga tam tikra branda ir priimti sprendimą dėl jauniems pilnamečiams numatytų išimčių taikymo arba netaikymo. Jei šalyje šios tarnybos ir ekspertai yra sunkiai pritraukiami arba jei jauniems pilnamečiams keliami įstatymo reikalavimai neapibrėžti ir migloti, tai lemia teisėjų nenorą ir vangumą taikyti šias normas.

Vokietijoje nuo 1953 m. pagal Jaunimo teismo įstatymo 105(1) str. – jei kaltininko asmenybės ir jo socialinės aplinkos detali analizė rodo, jog nusikalstamos veikos padarymo metu 18–20 m. amžiaus kaltininkas pagal savo dorovinę ir protinę išvystymą prilygo nepilnamečiui, jam turi būti taikomas Jaunimo teismo įstatymas. Šis įstatymas sprendžiant jauno pilnamečio baudžiamosios atsakomybės

³⁸ The Penal Code of the Republic of Slovenia (English version), 2007. Internetinė prieiga: http://www.policija.si/portal_en/zakonodaja/pdf/PenalCode2007.pdf, Katja Filipčič, Liublianos Universitetas, Teisės fakultetas.

klausimą taip pat taikomas, jei pagal nusikaltimo pobūdį, aplinkybes ar veikos paskatas galima spręsti, jog tai yra jaunimui būdinga veika.³⁹

Vokietijoje sprendžiant jauno pilnamečio baudžiamosios atsakomybės klausimą būtinas jo psichosocialinės brandos įvertinimas. Šis kriterijus diskutuojamas pačioje Vokietijoje, kadangi jis nėra aiškiai apibrėžtas ir lemia skirtingą nepilnamečiams skirtų baudžiamosios teisės normų taikymą įvairiose Vokietijos žemėse.⁴⁰ Kita vertus, gausi praktika jaunimo teisėjams vertinant jaunų pilnamečių brandą ir, atsižvelgiant į ją, jaunuolių prilyginimas nepilnamečiams, leido suformuluoti tam tikrus kriterijus, apibrėžiančius brandos turinį. Atskleidus brandos turinį, teisėjai drąsiau ėmėsi ją vertinti. Tokiu būdu Vokietijoje baudžiamosios teisės normos, skirtos jauniems pilnamečiams, yra apsvarstomos kaskart sprendžiant jaunuolio baudžiamąją bylą ir taikomos labai dažnai. Ankščiau minėtos įstatymo nuostatos teisme aiškinamos plačiai, sudarant galimybes jauniems pilnamečiams taikyti Jaunimo teismo įstatymą kiekvienu atveju, kai iškyla abejonė dėl jauno pilnamečio brandos. Vokietijos Aukščiausiasis Federalinis Teismas išaiškino, jog jaunas pilnametis pagal brandą prilygintinas nepilnamečiui, jei „*elementai rodo, jog ženklus asmenybės vystymasis dar laukia ateityje*“. Tai pasitaiko daugumos jaunų pilnamečių atveju.⁴¹ Teismas remiasi ne įsivaizduojamu nepilnamečiu (jo prototipu), bet kaskart vertina kiekvieno asmens brandą ir vystymąsi. Vokietijos kriminologai ir baudžiamosios teisės mokslininkai mano, jog tokie Aukščiausiojo Teismo argumentai gali sąlygoti net ir tolimesnę jaunimo teismo jurisdikcijos plėtrą, pavyzdžiui, 21–24 m. jauniems suaugusiesiems.⁴²

Vokietijoje nuo 1953 m. baudžiamųjų teisės aktų reformos visi jauni pilnamečiai, padarę nusikalstamą veiką, stoja prieš jaunimo teismą. Lyginant Vokietijos praktiką su kitomis valstybėmis, šis įstatymų leidėjo sprendimas buvo reikšmingas įtvirtinant būdą, kaip praplėsti jaunimo teismų kompetencijos ribas jaunų pilnamečių, kurių amžius nuo 18 iki 21 m., atžvilgiu. Dabar jauno pilnamečio byla nagrinėjama jau-

³⁹ Sakalauskas G. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų, numatytų naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse, įgyvendinimo problemos // Teisė, 2001, Nr. 41, p. 155.

⁴⁰ Dünkel F., Grzywa J., Horsfield Ph., Pruin I. (Eds.). Juvenile Justice systems in Europe. Current situation and Reform Developments. Vol. 4. 2010, p. 1557–1577.

⁴¹ Aukščiausiojo teismo paminėti pavyzdžiai yra grupiniai jaunuolių nusikaltimai arba grupei darant įtaką padarytas nusikaltimas, taip pat chuliganizmo atvejai, kartais net labai žiaurūs smurtiniai nusikaltimai, kilę specifinėje situacijoje (pavyzdžiui, piktnaudžiaujant alkoholiu) ir pan.

⁴² Dünkel F., Grzywa J., Horsfield Ph., Pruin I. (Eds.). Juvenile Justice systems in Europe. Current situation and Reform Developments. Vol. 4, 2010, p. 1557–1577.

nimo teisme, nepriklausomai nuo to, pagal kurią įstatymą (Jaunimo teismo įstatymą (taikomas nepilnamečiams) ar Baudžiamąjį kodeksą (taikomas suaugusiems)) bus paskirta bausmė ar kita poveikio priemonė (Jaunimo teismo įstatymo 108(2) str.).

1965 m. tik 35 proc. visų jaunų pilnamečių, pažeidusių baudžiamąją teisę, buvo teisiami pagal Jaunimo teismo įstatymą. 1990 m. jų dalis padidėjo beveik dvigubai ir siekė 64 proc. 2003 m. ši dalis sudarė 64,5 proc.⁴³ Tai akivaizdžiai rodo, jog jaunų pilnamečių integracija į nepilnamečių justicijos sistemą buvo sėkmingai pritaikyta praktikoje. Vis dėlto Vokietijoje pastebimi ženklūs teisės jauniems pilnamečiams taikymo skirtumai pagal nusikaltimų rūšis ir regionus. Už sunkiausius nusikaltimus, tokius kaip nužudymai, išžaginimai, plėšimai, beveik visi (apie 90 proc.) jauni pilnamečiai yra teisiami pagal nepilnamečių (šiais atvejais švelnesnę) baudžiamąją teisę. Pagrindinė priežastis – didesnis bausmės minimumas ir maksimumas, numatytas bendrojoje (taikomoje suaugusiesiems) baudžiamojoje teisėje, pagal nepilnamečių baudžiamąją teisę nėra taikomas. Todėl jaunimo teismo teisėjai nėra susaistyti bendrosios baudžiamosios teisės numatytais bausmėmis, pavyzdžiui, laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės (kaip maksimalios bausmės) už nužudymą. Tik nusikaltimų, susijusių su kelių eismo saugumu, atveju dauguma (2003 m. – 57 proc.) jaunų pilnamečių kaltininkų Vokietijoje yra teisiami pagal suaugusiųjų baudžiamąją teisę. Tai lemia procesiniuose teisės aktuose numatyta galimybė skirti baudą be žodinio teismo proceso. Tokios galimybės nepilnamečių baudžiamoji teisė nenumato.⁴⁴

Taigi socialinės brandos kriterijus, kuriuo apibrėžiami jauniems pilnamečiams taikomų specialių taisyklių skiriant bausmę ar kitas poveikio priemones už padarytą nusikalstamą veiką pagrindai, yra įtvirtintas ne visų Europos valstybių, išskiriančių 18–20 m. jaunuolių grupę, baudžiamuosiuose įstatymuose. Tačiau net ir kitokių kriterijų įtvirtinimas savaime nelemia dažno jauniems pilnamečiams skirtų baudžiamojo įstatymo normų taikymo. Daugelyje valstybių dėl neaiškaus socialinės (ar kitokios) brandos ar kitų vertinamųjų kriterijų turinio (pavyzdžiui, nepilnamečiams ar suaugusiesiems skirtos priemonės bus veiksmingesnės) teisėjai vangiai taiko jauniems pilnamečiams skirtas normas.

⁴³ Šie duomenys rodo padėtį senosiose Vakarų Vokietijos federalinėse žemėse.

⁴⁴ *Dünkel F.* Juvenile Justice in Germany: Between Welfare and Justice. University of Greifswald. 2007, p. 26. http://www.esc-eurocrim.org/files/juvjusticegermany_betw_welfar_justice.doc

LIETUVOS AUKŠČIAUSIOJO TEISMO PRAKTIKA SPRENDŽIANT SOCIALINĖS BRANDOS NUSTATYMO KLAUSIMUS

LAT sprendimai svarbūs formuojant vieningą Lietuvos teismų praktiką įvairiais klausimais, aiškinant įstatymuose vartojamas sąvokas, atskleidžiant jų turinį. Todėl LAT nutarčių bylose, kuriose buvo svarstomas BK 81 str. 2 d. taikymo klausimas, analizė neišvengiama, aiškinantis, kas laikytina socialine branda, koks yra jos turinys, kokios bylos aplinkybės ir medžiaga, surinkta ikiteisminio tyrimo metu, turėtų būti nagrinėjama nustatant asmens, padariusio nusikalstamą veiką, socialinės brandos lygmenį. Darytina prielaida, jog išanalizavus šio Teismo praktiką nustatant jaunų pilnamečių socialinę brandą, gautas rezultatas atspindės ir visų grandžių teismuose paplitusią praktiką, kadangi LAT baudžiamųjų bylų nutartyse vertinamas žemesnių instancijų teismų nuosprendžių teisėtumas, remiamasi jų suformuluotais argumentais. Tuo tikslu surinktos LAT baudžiamųjų bylų, kuriose buvo svarstomas klausimas dėl BK 81 str. 2 d. taikymo, nutartys nuo 2003 m. gegužės 1 d., kai įsigaliojo naujas BK, iki 2010 m. sausio 1 d. ir ištirtas jų turinys.

Apibendrinant svarbu pažymėti, kad per aptariamą laikotarpį LAT praktikoje baudžiamosiose bylose nebuvo priimta nė viena nutartis, kurioje, apsvačius BK 81 str. 2 d. taikymo galimybes, būtų nuspręsta, jog nusikalstamą veiką padaręs pilnametystės sulaukęs jaunuolis pagal savo socialinę brandą prilygsta nepilnamečiui ir jam būtų tikslinga taikyti BK XI skyriuje įtvirtintas nuostatas. Apskritai iš nutartyse esančios Teismo motyvacijos labiau paaiškėja, kas nėra laikoma nepakankama socialine branda, vengiant vieną ar kitą bylos aplinkybę, apibūdinančią nusikalstamą veiką ar kaltininką, įvardyti kaip būdingą nepilnamečiams ar rodančią tam tikrą socialinę nebrandą. Dažniausiai LAT nagrinėtose baudžiamosiose bylose BK 81 str. 2 d. įtvirtintos normos taikymo klausimas inicijuojamas teisiamojo advokato, siekiant švelnesnės bausmės negu paskyrė žemesnės instancijos teismas.

LAT sprendamas, ar jaunas pilnametis pagal socialinę brandą prilygsta nepilnamečiui, vadovaujasi BK 81 str. 2 d. reikalavimu: aptaria nusikalstamos veikos pobūdį, motyvus ir kitas bylos aplinkybes, daugiausia dėmesio skiria kaltininko asmenybę apibūdinančioms aplinkybėms.

Analizuojant LAT nutartis aptariamose baudžiamosiose bylose, išryškėja tendencija, jog išankstinis nusikalstamos veikos suplanavimas, apgalvojimas, bendrininkų sutelkimas traktuojamas kaip suaugusio asmens socialinę brandą apibūdinančios aplinkybės. Pavyzdžiui, *R. Ž. nuteistas už tai, kad kartu su 4 ben-*

drininkais 2003 m. vasario 8 d., apie 1 val., Panevėžyje, veikdami bendrininkų grupe, per langą įsibrovė į patalpą – nukentėjusiosios gyvenamąjį namą, kur panaudodami fizinį smurtą prieš nukentėjusiąją padarė jai nesunkų kūno sužalojimą ir iš viso pagrobė turto už 24 010 Lt.⁴⁵ Teisiamojo gynėjas, neginčydamas nuteistojo R. Ž. kaltės bei jo padarytos nusikalstamos veikos kvalifikavimo, skunde teigė, kad apeliacinis teismas nepagrįstai atmetė jo prašymą ištirti aplinkybes apie R. Ž. socialinę brandą. Anot gynėjo, R. Ž. išvaizda ir jo elgesys iki nusikaltimo bei po jo kelia abejonių dėl ginamojo socialinės brandos. Advokatas šiam klausimui išsiaiškinti prašė į teismo posėdį iškviešti ir apklausti pedagogus, kaimynus arba psichologą. Apeliacinis teismas, apsvaustęs šį advokato prašymą, priėmė nutarimą jį atmesti. Apeliacinio teismo nuosprendyje nurodyti išsamūs motyvai, kodėl nėra pagrindo abejoti nuteistojo R. Ž. socialine branda. Šie Apeliacinio teismo argumentai LAT pasirodė teisingi:

a) byloje nustatyta, kad apie nusikaltimo padarymą buvo tariamasi iš anksto;
 b) teisiamasis į sunkaus nusikaltimo padarymą įtraukė kitus asmenis, tarp jų ir nepilnamečius;

c) teisiamasis turėjo nusikalstamos veikos padarymo planą: jis žinojo, kad namuose bus viena senyvo amžiaus moteris, planavo, koku būdu pateks į namo vidų, tuo tikslu buvo pasiėmęs atsuktuvą. Išlaužęs langą ir patekęs į namo vidų jis įleido kitus bendrininkus, panaudojo fizinį smurtą prieš nukentėjusiąją, reikalavo iš jos pinigų, intensyviai jų ieškojo, išlaužęs spintos duris ir sulaužęs spintelę pinigus surado ir juos padalijo lygiomis dalimis visiems bendrininkams;

d) teisiamasis pinigus panaudojo nusipirkdamas televizorių, mobiliojo ryšio telefoną, sportinius drabužius, dalį jų davė motinai, nes daugiavaikėje šeimoje buvo sunki materialinė padėtis.

Išvardytos aplinkybės, apibūdinančios nusikaltimo pobūdį bei motyvus, anot LAT, patvirtina, kad teisiamojo veiksmai atitiko jo sumanymą, kilusį iš savanaudiškų tikslų, ir įrodo, jog jis gerai orientavosi socialinėje aplinkoje.

Nekvestionuojant LAT galutinio sprendimo dėl BK 81 str. 2 d. netaikymo, svarbu aptarti, kaip galėtų būti traktuojamos vienos ar kitos aplinkybės kaltininko socialinės brandos požiūriu, nepamirštant, jog galutinį sprendimą lemia aplinkybių visumos analizė.

Pirmiausia, vertėtų pažymėti, jog grupiškumas darant nusikalstamą veiką daugeliu atveju kaip tik rodo jauno pilnamečio socialinę brandą esant artimesnę

⁴⁵ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamoji byla Nr. 2K-200/2004.

nepilnamečio brandai. Nepilnamečių nusikalstamumui būdingas grupiškumas, tarp suaugusiųjų jis pasitaiko žymiai rečiau.⁴⁶ Šiuo atveju bylos duomenys rodo, jog jaunuoliai veikė bendrininkų grupė. R. Ž. kitus jaunuolius sutelkė vienam nusikalstamam sumanymui įgyvendinti. Tikėtina, jog kiti grupės nariai yra iš R. Ž. artimos kompanijos ir jis su jais pažįstamas iš anksčiau. Neformalios bendraamžių grupės yra ne tik būdingos nepilnamečiams, bet ir turi didelės įtakos jiems. R. Ž. sulaukęs pilnametystės išlaikė savo ryšius su grupė, su kuria užmezgė ryšius dar būdamas nepilnametis, ir, tikėtina, jog ji jam vis dar svarbi toliau formuojantis jo asmenybei.

Taip pat atkreiptinas dėmesys į daiktus, kuriuos R. Ž. įsigijo už savo dalį pagrobtų pinigų. Televizorius, mobiliojo ryšio telefonas, sportiniai drabužiai daugeliu atveju jaunuoliams yra tam tikro įvaizdžio dalis, savo vertės ir stiliaus pademonstravimo priemonės jų grupėje. Todėl greitas didžiosios dalies pagrobtų pinigų išleidimas tokio pobūdžio daiktų įsigijimui taip pat galėtų liudyti sparčiai tebevykstančius asmenybės vystymosi procesus. Viena vertus, parama motinai ir daugiavaikai šeimai rodo tam tikrą rūpestį kitais ir atsakomybę už savo artimuosius laipsnį, kita vertus ir lengvabūdiškumą, kai negalvojant apie padarinius dalinami vogti pinigai.

Aptariamoje byloje priimtoje nutartyje LAT pažymėjo dar ir tai, kad atsakomybė už plėšimą atsiranda nuo 14 m., todėl nėra pagrindo manyti, jog teisiamasis, būdamas 18 m. 11 mėn. ir 9 dienų amžiaus, nevisiškai suvokė savo veikos nusikalstamą pobūdį. Baudžiamosios atsakomybės amžiaus santykis su teisiamojo amžiumi nusikalstamos veikos padarymo metu iš esmės neatskleidžia socialinės brandos turinio. Besąlygiškai remiantis šiuo LAT išdėstytu motyvu kituose sprendimuose, išėitų, kad plėšimų ir kitų nusikalstamų veikų, už kurias baudžiamoji atsakomybė kyla nuo 14 m., negali padaryti sulaukęs 18 m., tačiau vis dar socialiai nesubrendęs asmuo. Nustatant socialinę brandą, baudžiamąja teisine prasme reikšmingesnė yra 18 m. riba, kadangi baudžiamasis įstatymas preziūmuoja, jog būtent pilnametystės sulaukę jaunuoliai pagal socialinę brandą gali vis dar būti kaip nepilnamečiai. Amžiaus kriterijus yra viena iš BK XI skyriaus nuostatų taikymo sąlygų, tačiau jaunų pilnamečių atveju lemiamą

⁴⁶ 2002 m. Lietuvoje beveik kas antras nepilnamečių ar jiems dalyvaujant padarytas nusikaltimas buvo grupinis. Tarp suaugusiųjų padarytų nusikaltimų grupiškumu pasižymėjo kas vienuoliktas. Plačiau žr.: Nusikalstamumas Lietuvoje ir jo prognozė iki 2015 m. (autorių kolektyvas). Vilnius, 2008, p. 131–136.

vaidmenį turi socialinės brandos panašumo į nepilnamečio socialinę brandą kriterijus. Kita vertus, socialinė branda yra daugiau turinio ar kokybinė tam tikrų kriterijų išraiška, todėl kiekybiniai ir formalūs kriterijai bei jų rodikliai nedaug tepasako apie konkretaus asmens socialinės brandos lygį. Atsižvelgiant į tai, nėra pagrįsta apie jaunuolio socialinę brandą spręsti remiantis tik formaliais kriterijais (amžiumi, dokumentais), pagrindinio dėmesio neskiriant veiką ir kaltininko asmenybę apibūdinančių aplinkybių visumai.

Analizuojant kitas – daugiausia su kaltininko asmenybe susijusias – bylos aplinkybes pažymėtina, jog tam tikras išsilavinimas ar studijos aukštojoje mokykloje LAT nutartyse dažnai yra pripažįstamas kaip pakankamas pagrindas socialinei brandai, būdingai ne nepilnamečiui, o suaugusiajam, pripažinti. *Pavyzdžiui, LAT pabrėžė, jog kasatoriaus argumentas, kad teismai nesvarstė BK 81 straipsnio taikymo galimybes, nėra įtikinamas, kadangi pačiame kasatoriaus skunde rašoma, jog teismams buvo žinoma apie D. Š. studijas Šiaulių universitete. Tokiomis aplinkybėmis kelti svarstymui klausimą dėl šio asmens uždelstos socialinės brandos, prilygstančios nepilnamečio brandai, esą nėra logiška.*⁴⁷

Pažymos iš gydymo ar psichiatrinės ekspertizės įstaigų ir jose pateikiamos išvados dėl ligų ar brandos LAT praktikoje traktuojamos įvairiai. Pavyzdžiui, byloje esančioje *Kėdainių pirminės sveikatos priežiūros centro pažymoje pateikiami duomenys, kokiomis ligomis yra sirgęs T. M. Tačiau kaip teisingai, anot LAT, pažymėjo apeliacinės instancijos teismas šiame dokumente nėra jokių duomenų apie jo psichinės veiklos sutrikimus ar nepakankamą, sulėtėjusį vystymąsi ar brandą. Kasacinė kolegija sutinka su apeliacinės instancijos teismo išvada, kad T. M. nusikaltimą padarė būdamas 20 metų amžiaus, tuo metu jis buvo studentas, mokėsi aukštojoje mokykloje, todėl pagal socialinę brandą prilyginti jį nepilnamečiui nebuvo pagrindo.*⁴⁸ Šioje byloje LAT socialinės brandos turinį sieja su psichinės sveikatos būkle ir psichinės brandos lygiu, jokių ligų ar sutrikimų nebuvimą traktuoja kaip argumentą, jog asmens socialinė branda nėra prilygintina nepilnamečio socialinei brandai.

Kita vertus, kitoje byloje išrašai iš medicininių dokumentų traktuojami kaip neapibūdinantys socialinės brandos, nes siejami tik su fizinės sveikatos klausimais. *Kasatorius apeliaciniam teismui nurodė, kad pirmosios instancijos teismas nesvarstė BK 81 str. nuostatų taikymo ir prie apeliacinio skundo pridėjo išrašą iš medicininių*

⁴⁷ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamoji byla Nr. 2K- 67/2005.

⁴⁸ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamoji byla Nr. 2K-470/2004.

dokumentų. Apeliacinės instancijos teismas šį skundo argumentą išnagrinėjo ir atmetė, motyvuodamas, kad medicininiai dokumentai įrodo tik fizinius T. M. negalavimus, be to, byloje nėra kitokių duomenų, leidžiančių suabejoti jo socialine branda, nes jo elgesys atitinka amžių, turimą išsilavinimą ir pasirinktą gyvenimo būdą.⁴⁹

Pažymėtina, jog LAT byloje pasigendama visapusiško jaunuolio socialinės brandos, suprantant ją kaip kognityvinių ir psichosocialinių požymių visumą, ištyrimo, dažniausiai koncentruojamasi tik į tam tikrą minėtų požymių rūšį. LAT nutartyse dažnas socialinės brandos kaip tam tikros fizinės ir psichinės brandos visumos supratimas. Pavyzdžiui, S. M. buvo nuteistas už tai, kad 2004 m. birželio 15 d., apie 22 val., būdamas apsvaigęs nuo alkoholio, tarpusavio konflikto su P. Z. dėl nevienkartinio netinkamo pastarojo elgesio su jo motina metu tyčia sudavė kumščiu P. Z. du kartus į galvos veido sritį, padarė galvos smegenų sužalojimą, dėl to P. Z. 2004 m. birželio 25 d. mirė. Teisiamojo gynėjas šioje byloje nurodė, kad teisiamasis nusikalstamą veiką padarė būdamas tik aštuoniolikos metų, todėl teismai turėjo apsvaistyti klausimą dėl BK 80, 81 straipsnių nuostatų taikymo⁵⁰. LAT konstatavo, kad S. M. padarė tyčinę, labai sunkią nusikalstamą veiką, dėl kurios atsirado negrįžtamos fizinio pobūdžio pasekmės, vertinamos kaip labai pavojingos. Šios veikos motyvas susiformavo kaip reakcija į kaltininkui nepalankią socialinę aplinką. Kaip parodė kaltinamasis, jam buvo žinoma, kad P. Z. priekabiauja prie jo motinos, atėjęs parsivesti į namus girtuokliavusią motiną ir pamatęs, kad ji yra tempinama, P. Z. sudavė nukentėjusiajam į veido sritį du smūgius bei spyrė į krūtinę.

S. M. nusikalstamą veiką padarė būdamas 18 metų ir devynių mėnesių amžiaus, jo išsilavinimas – septynios klasės. Nuo 2004 m. balandžio 5 d. iki 2004 m. gegužės 24 d. jis buvo priimtas į UAB „Vakarų laivų statykla“ laivų korpuso remontininko mokiniu, pasižymėjo kaip nepareigingas ir nedrausmingas darbuotojas. Pagal gyvenamąją vietą jis charakterizuojamas neigiamai: niekur nedirba, išgėrinėja, linkęs daryti teisės pažeidimus. Byloje nėra duomenų apie nuteistojo psichinės veiklos sutrikimus ar nepakankamą jo fizinę ir psichinę brandą, t. y. kad jis nesugebėtų vertinti visuomenės keliamų reikalavimų, numatyti savo veikos padarinių, negalėtų kontroliuoti savo veiksmų kritinėse situacijose. Atsižvelgiant į aplinkybes, kurioms esant buvo padaryta nusikalstama veika, taip pat į kaltinamojo asmenybę, Teismo nuomone,

⁴⁹ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamoji byla Nr. 2K-367/2004.

⁵⁰ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamoji byla Nr. 2K-418/2006.

nebuvo pagrindo taikyti BK 81 str. 2 d. nuostatų. Vis dėlto svarbu socialinės brandos netapatinti su fizine ir psichine branda (plačiau žr. ankstesniame skyriuje „Socialinės brandos samprata ir jos turinys“), kadangi fizinė ir psichinė žmogaus raida glaudžiai susijusi su jo socialine raida, tačiau jos visiškai neapima. Fizinė ir psichinė raida daugeliu atvejų sudaro sąlygas sėkmingai socialinei brandai, tačiau net ir fiziškai ar psichiškai subrendęs asmuo gali socialiniu požiūriu būti „užstrigęs“ paauglystėje ilgiau negu iki pilnametystės.

Iš LAT nutarčių matyti, jog teismai nelabai pasitiki specialistų pateiktomis išvadomis apie teisiųjų socialinę brandą. Pavyzdžiui, *baudžiamosios bylos Nr. 2K–39/2009 duomenimis, įvykdytų nusikalstamų veikų pavojingumą apibūdina tai, kad K. K. nusikaltimus padarė sąmoningai, veikdamas tiesiogine neapibrėžta tyčia, apsvaigęs nuo alkoholio, iš keršto, jog dėl netinkamo elgesio buvo išprašytas iš vakarėlio, panaudodamas itin pavojingą įrankį – kirvį, sužalodamas du asmenis, vienu atveju nežymiai, kitu – sunkiai sutrikdydamas sveikatą, abiem atvejais smurtaudamas į galvą. Pagal K. K. asmenybę apibūdinančius duomenis, jis anksčiau neteistas, administracine tvarka nebaustas, nuo septynerių metų augo be tėvo, nusikalto dar būdamas dvyliktos klasės mokinys, jauno amžiaus (18 metų 6 mėnesių), pažangiai mokėsi, yra gabus, pakankamai savikritiškas, jo sugebėjimai didesni nei vidutiniai, fiziniai duomenys – taip pat, nuo 2008 m. liepos 10 d. (po apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo) K. K. įsidarbino pagalbiniau darbininku, vėliau dirbo vidaus apsaugos darbuotoju, pradėjo studijuoti universitete. Be to, byloje nustatytos trys jo atsakomybę lengvinančios aplinkybės: prisipažino padaręs nusikalstamas veikas ir nuoširdžiai gailisi; padedamas šeimos narių, savo noru atlygino nusikaltimu padarytą žalą abiem nukentėjusiesiems; taip pat lankė nukentėjusiuosius ligoninėje, siūlė jiems pagalbą, taip siekdamas išvengti sunkesnių padarinių kilimo, abiejų nukentėjusiųjų atsiprašė ir su jais susitaikė, nustatyta ir viena atsakomybę sunkinanti aplinkybė – nusikalstamas veikas padarė apsvaigęs nuo alkoholio.⁵¹*

Išnagrinėjęs minėtas aplinkybes, LAT padarė išvadą, jog išvardyti bylos duomenys, susiję su nusikalstamų veikų padarymo aplinkybėmis ir teigiama nuteistojo asmenybe, nesudaro pagrindo teigti, kad nusikaltimų padarymo metu K. K. pagal socialinę brandą prilygo nepilnamečiui. Tokia išvada darytina, nes K. K. buvo ir yra fiziškai bei psichiškai sveikas, išsilavinęs, jo neteisėtas elgesys buvo sąmoningas (jis suprato savo neteisėtus veiksmus ir

⁵¹ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamoji byla Nr. 2K–39/2009.

numatė galimus padarinius) bei atitiko motyvą kerštauti. Jokios bylos aplinkybės nerodo sulėtinto ar sutrikdyto nuteistojo protinio išsivystymo, socialinio supratingumo lygio ar nesiorientavimo socialinėje aplinkoje, priešingai, jis gerai suvokia jį supančią socialinę aplinką ir moka joje elgtis. Taigi K. K. socialinė branda nusikaltimų padarymo metu nebuvo mažesnė nei statistinio vidutinio išsivystymo 18 metų amžiaus jaunBe to, įdomu, jog gynybos pateikta pedagoginės psichologinės tarnybos išvada, kurioje nurodyta, kad K. K. yra socialiai nebrandus, anot LAT, neįrodo, jog jis nusikalstamų veikų metu pagal socialinę brandą prilygo nepilnamečiui. Būtina pabrėžti, jog teismui suteikta prerogatyva sprendžiant klausimą dėl BK 81 str. 2 d. taikymo. Todėl net esant specialistų išvadai, jog tiriamas asmuo yra socialiai nebrandus ar pagal socialinę brandą yra kaip nepilnametis ar vaikas, teismas gali nuspręsti netaikyti BK 81 str. 2 d. numatytos normos.

LAT praktikoje, nagrinėjant bylose klausimą dėl BK 81 str. 2 d. taikymo jauniems pilnamečiams, naudojamas „iškreiptos socialinės brandos“ terminas. Jis nėra tapatinamas su socialiniu nebrandumu ir siejamas su tam tikromis elgesio patologijomis, todėl, anot teismo, iškreipta socialinė branda nėra reikšminga sprendžiant, ar jaunas pilnametis prilygintinas nepilnamečiui pagal socialinę brandą. 2006 m. vasario 7 d. nutartyje LAT nagrinėdamas, ar apeliacinėje instancijoje buvo tinkamai įvertinta teisiamojo D. R. socialinė branda ir jos įtaka teisiamajam paskirtai bausmei, konstatavo, jog *apeliacinis teismas atsižvelgė į jo amžių, į tai, kad nusikalstamas veikas asmuo padarė būdamas pilnametis, be to, įvertino teismo psichiatrinės – psichologinės ekspertizės išvadas, kuriose konstatuota, jog teisiamasis D. R. pagal savo socialinę brandą neprilygsta nepilnamečiui, ir nusprendė, kad BK nuostatos, susijusios su nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumais, D. R. pagrįstai netaikytos. Ekspertizės akte pažymėta, kad D. R. elgesyje matomi agresyvumo požymiai ir asocialios tendencijos. Anot teismo, iškreipta socialinė branda reiškia iškreiptą asmenybės raidą su tam tikra elgesio patologija, kai yra polinkis į asocialų gyvenimą, tačiau tai nereiškia, kad asmuo dėl to pagal savo socialinę brandą gali prilygti nepilnamečiui.*⁵²

LAT praktikoje aptinkama nutarčių, kuriose minima, jog socialinės brandos įvertinimas buvo reikšmingas skiriant bausmę nepilnamečiui.⁵³ Tik šiuo atveju

⁵² Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamoji byla Nr. 2K-142/2006.

⁵³ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamoji byla Nr.2K-486/2004.

nepilnamečio socialinė branda įvertinta kaip prilygstanti pilnamečio socialinei brandai. *Teismas konstatavo, jog skiriant nepilnamečiui E. A., teisišiamam už nužudymą (BK 129 str.), bausmę, buvo atsižvelgta ne tik į formaliąsias sąlygas, turinčias reikšmės skiriant bausmę, tačiau Teismas įvertino ir visas nusikaltimo padarymo aplinkybes, turinčias reikšmės įvertinant nusikaltimo pavojingumą, E. A. gyvenimo bei auklėjimo sąlygas, jo asmenybės socialinę brandą. Nusikaltimo padarymo metu E. A. iki pilnametystės trūko tik trijų dienų, todėl teismas padarė išvadą, jog psichologiniu bei socialiniu aspektu faktiškai jis buvo pilnamečio subjekto brandą atitinkantis asmuo. Įvertindamas asmenybę, Teismas konstatavo tai, kad E. A. buvo konflikto iniciatorius, elgėsi įžūliai ir ciniškai, nusikaltimo padarymo metu veikė apgalvotai ir šaltai, po nusikaltimo padarymo dar spėjo pagrasinti vienam iš nukentėjusiųjų, kad šis nedrįstų kreiptis į policiją. Tai rodo, jog jis suvokė savo veiksmų pobūdį bei jų pavojingumo laipsnį ir siekė išvengti atsakomybės.*

Apibendrinant galima konstatuoti, jog, išanalizavus LAT praktiką baudžiamosiose bylose sprendžiant BK 81 str. 2 d. taikymo klausimą, sudėtinga išgryninti, ką LAT laiko socialine branda. Pakankama socialinė branda paprastai siejama su tam tikru amžiumi, psichinės ir fizinės raidos sutrikimų nebuvimu, asmens mokymusi ar studijomis aukštojoje mokykloje, nusikalstamos veikos suplanavimu, bendrininkų sutelkimu. Manytume, jog šios aplinkybės, taip pat specialistų išvadų dėl socialinės brandos traktavimas kaip neįrodančių nepakankamos jaunuolio socialinės brandos, taip pat tai, jog nuo 2003 m. gegužės 1 d. iki 2010 m. sausio 1 d. nė vieno karto nebuvo nuspręsta taikyti BK 81 str. 2 d., rodo atsargią LAT praktiką ir rezervuotą požiūrį taikant XI BK skyriuje numatytas nuostatas jauniems pilnamečiams bei imantis socialinės brandos turinio aiškinimo, kryptingos praktikos, aiškios ir žemesnių grandžių teismams, formavimo. Tai taip pat ženklas, jog šiuo metu socialinės brandos vertinimas teismuose vyksta griežtesniaja, t. y. ankstyvos brandos, kryptimi.

IŠVADOS

Nepilnamečių baudžiamąją atsakomybę reglamentuojančiame BK skyriuje numatyti tam tikri ypatumai ir pilnametystės sulaukusiems, bet neviršijantiems 21 m. amžiaus ribos asmenims. Tokiu būdu yra įtvirtinta lankstesnės baudžiamosios teisinės reakcijos galimybė į patirties ir žinių stokojantį, suklydusį jauną asmenį. Toks partikuliarizuotas teisinis reglamentavimas svarbus siekiant baudžiamąją atsakomybę jaunų pilnamečių atžvilgiu realizuoti minimaliomis pakankamomis priemonėmis, todėl kuo dažniau turėtų būti apsvarstyta galimybė šiuos ypatumus taikyti.

Psichologai socialine branda laiko fizinio, psichinio ir socialinio asmenybės brandumo pakopą, kurią kiekvienas asmuo pasiekia skirtingame amžiuje. Išanalizavus LAT nutartis, darytina išvada, jog baudžiamosiose bylose pakankama socialinė branda paprastai siejama su tam tikru amžiumi, psichinės ir fizinės raidos sutrikimų nebuvimu, asmens mokymusi ar studijomis aukštojoje mokykloje, nusikalstamos veikos suplanavimu, bendrininkų sutelkimu ar panašiomis aplinkybėmis, tačiau pasigendama visapusiško, gilesnio ir išsamesnio socialinės brandos turinio atskleidimo ir vertinimo.

BK 81 str. 2 d. nuostatų taikymo jauniems pilnamečiams dažnumas labai priklauso nuo to, kaip socialinę brandą ir kitus jauno pilnamečio požymius traktuoja teisėjai bei kiti teisėsaugos institucijų pareigūnai. Ši teisės norma turėtų daugiau galimybių daryti realų poveikį, jei nustatant jaunų pilnamečių socialinę brandą, būtų dažniau įtraukiami psichologijos, pedagogikos ir kitų socialinių mokslų specialistai. Ieškant sprendimo ir balanso tarp teisėjo prerogatyvos pačiam spręsti dėl BK 81 str. 2 d. įtvirtintos normos taikymo pagrįstumo ir specialistų (specialių žinių) įtraukimo į šį procesą svarbos, tam tikros gairės, kriterijų sąrašas ar socialinės brandos nustatymo metodika, parengta specialistų, teisėjui būtų vertingas pagalbininkas sprendžiant dėl teisės normos taikymo bei socialinės brandos vertinimą jaunų pilnamečių baudžiamosiose bylose darant įprasta ir dažna procedūra.

Europos valstybėse matyti jaunimo baudžiamosios atsakomybės nuostatų taikymo skirtumas, kai jaunų pilnamečių baudžiamosios atsakomybės klausimų sprendimas patikimas bendros kompetencijos baudžiamųjų bylų teisėjui ir kai jų bylas nagrinėja specializuoti nepilnamečių (jaunimo) baudžiamųjų bylų teisėjai. Pastarieji turi didesnės patirties ir skvarbesnę išvalgą nagrinėdami jaunuolių baudžiamąsias bylas, dažniau atsižvelgia į jų poreikius ir interesus.

Vokietijos patirtis rodo, jog jaunų pilnamečių ypatumams skirtos baudžiamosios teisės normos taikomos kur kas dažniau, kai šios amžiaus grupės asmenims, padariusiems nusikalstamą veiką, taikomos ir nepilnamečiams skirtos baudžiamojo proceso normos. Jauno pilnamečio byla nagrinėjama jaunimo teisme, nepriklausomai nuo to, pagal kurį įstatymą (Jaunimo teismo įstatymą ar Baudžiamąjį kodeksą) bus paskirta bausmė ar kita poveikio priemonė. Be to, Vokietijos teismuose įstatymo nuostatos, leidžiančios nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus taikyti ir jauniems pilnamečiams, aiškinamos labai plačiai, sudarant galimybes jauniems pilnamečiams taikyti Jaunimo teismo įstatymą kiekvienu atveju, kai iškyla abejonė dėl jauno pilnamečio brandos.

LITERATŪRA

I. Teisės aktai

1. Europos Tarybos Ministrų komiteto 1987 m. rugsėjo 17 d. rekomendacija Nr. R (87) 20 „Dėl socialinės reakcijos į nepilnamečių nusikalstamumą“. Recommendation No. R (87) 20 of the Committee of Ministers to member states on social reaction to juvenile delinquency. Adopted by the Committee of Ministers on 17 September 1987, at the 410 meeting of the Ministers' Deputies.
2. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Rec (2003) 20 valstybėms narėms Dėl naujų elgesio su nepilnamečiais pažeidėjais ypatybių ir nepilnamečių teisenos vaidmens. Recommendation No. R (2003) 20 of the Committee of Ministers to member states concerning new ways of dealing with juvenile delinquency and the role of juvenile justice. Adopted by the Committee of Ministers on 24 September 2003, at the 853 meeting of the Ministers' Deputies.
3. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Rec (2008) 11 Dėl Europos taisyklių taikant bausmes ir priemones nepilnamečiams teisės pažeidėjams. Recommendation CM/Rec (2008) 11 of the Committee of Ministers to members states on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures (adopted by the Committee of Ministers on 5 November 2008 at the 1040th meeting of the Ministers Deputies).
4. Jugendgerichtsgesetz. Ausfertigungsdatum, 1953 08 04, Bundesministerium der Justiz, Deutschland. <http://bundesrecht.juris.de/jgg/> (English version).
5. Jungtinių Tautų Ekonominės ir socialinės tarybos rezoliucija 2005/20 2005 m. liepos 22 d. priimtos Vaikų kaip nusikalstamų veikų aukų ir liudytojų apsaugos baudžiamajame procese gaires.
6. Jungtinių Tautų dokumentų rinkinys (4). Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji justicija. Standartai ir normos. Sudarytojas *Marius Aidukas*. Vilnius: VU TF, TIC, Teisės institutas, 2004.
7. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Priimtas 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII–1968, įsigaliojęs 2003 m. gegužės 1 d. // Valstybės žinios, 2000, Nr. 89–2741 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
8. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Priimtas 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX–785, įsigaliojęs 2003 m. gegužės 1 d. // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37–1341 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
9. The Penal Code of the Republic of Slovenia (English version), 2007. Internetinė prieiga: http://www.policija.si/portal_en/zakonodaja/pdf/PenalCode2007.pdf, Katja Filipčič, Liublianos Universitetas, teisės fakultetas.
10. Ugolovnyj kodeks Rossijskoj Federacii. Priimtas 1996 m. gegužės 24 d. (su pakeitimais iki 2006 m. sausio 5 d.) <http://www.uk-rf.com/>

II. Mokslinė literatūra

11. *Andriulis V.* Nusikaltimų prevencijos patirtis Lietuvoje 1918–1940 m. Vilnius: Teisės institutas, NPLC, 2000.
 12. *Bakševičienė R.* Visuomenės dalijimosi į socialines grupes dėsningumą atspindys šiandieninėje Lietuvos įstatymų leidyboje // Teisė, 2004, Nr. 52.
 13. *Bluvshteinas J.* (ats. red.). Kriminologija. Vilnius, 1994.
 14. *Cauffman E., Steinberg L.* (Im)maturity of Judgment in Adolescence: Why Adolescents May Be Less Culpable Than Adults // Behavioral Sciences and the Law, 2000, Vol. 18.
 15. Characteristics of motives of juvenile robbery offenders -difference from those of adult robbery offenders. White paper on crime in Japan 2003. Changing Nature of Heinous Crimes and Countermeasures against Them. http://hakusyo1.moj.go.jp/en/49/nfm/n_49_2_5_3_2_3.html
- Cote J.* Arrested Adulthood: The Changing Nature of Maturity and Identity. 2000.

16. Criminological Colloquium, 10th (Strasbourg, 1991): Young Adult Offenders and Crime Policy. Council of Europe.
17. *Cvijetko B.* Criminal Responsibility of Minors in the Republic of Croatia. *International Review of Penal Law*, 2004, Vol. 75, p. 265–275.
18. *Dapšys A., Misiūnas J., Čaplinskas A.* Baismės individualizavimo teisinės problemos. Teisės instituto mokslo tyrimai. 5 tomas. Vilnius: Teisės institutas, 2008.
19. Draft Commentary to the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures European Committee on Crime Problems (CDPC), Council for Penological Co-operation (PC-CP). Item to be prepared by the GR-J on 23 September 2008. Appendix.
20. *Drakšienė A.* Amžius kaip nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės prielaida. Lietuvos teisės tradicijos. Vilnius: Justitia, 1997.
21. *Drakšienė A.* Pakalbinamumas kaip nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės prielaida // *Teisė*, 2006, Nr. 58.
22. *Drakšienė A., Drakšas R.* Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė. Vadovėlis. Antroji pataisyta ir papildyta laida. Vilnius: Eugrimas, 2008.
23. *Dünkel F.* Juvenile Justice in Germany: Between Welfare and Justice. Greifswald, 2004. http://www.esc-eurocrim.org/files/juvjusticegermany_betw_welfar_justice.doc
24. *Dünkel F., Grzywa J., Horsfield Ph., Pruin I. (Eds.)*. Juvenile Justice systems in Europe. Current situation and Reform Developments. Vol. 4. 2010.
25. *Galambos N. L., Barker E. T., Tilton-Weaver L. C.* Who Gets Caught at Maturity Gap? A Study of Pseudomature, Immature, and Mature Adolescents // *International Journal of Behavioral Development*, 2003, Vol. 27, No. 3.
26. *Galambos N. L., MacDonald S. W. S., Naphtali C., Cohen A. L., de Frias C. M.* Cognitive Performance Differentiates Selected Aspects of Psychosocial Maturity in Adolescence // *Developmental Neuropsychology*, 2005, Vol. 28, No. 1.
27. *Gečėnienė S., Jatkevičius A., Michailovič I., Sakalauskas G.* Vaikų ir jaunimo baudžiamoji atsakomybė: užsienio šalių patirtis (Vokietija, Austrija, Olandija, Lenkija, Rusija, Estija). Vilnius. 2001.
28. *Greenberger E., Sorensen A. B.* Toward a Concept of Psychosocial Maturity // *Journal of Youth and Adolescence*, 1974, Vol. 3, No. 4.
29. *Groth-Marnat G.* Handbook of Psychological Assessment. Fourth Edition. žr.: http://books.google.lt/books?id=ajwZjaBxmxQC&pg=PA405&lpg=PA405&dq=social+maturity&source=bl&ots=2UkJsd_O_A&sig=jA0iCdT9sZsAX125QPnM578bW1c&hl=lt&ei=K79NSsHGloPGsgbuudTxBw&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=2
30. *Häfler F.* Die Einbeziehung Heranwachsender in das Jugendstrafrecht aus kinder- und jugendpsychiatrischer Sicht. DVJJ-Journal, Heft 1, 2003.
31. *Icove D. J., Estep M. H.* Motive-Based Offender Profiles of Arson and Fire Related Crimes. FBI Law Enforcement Bulletin. Volume 56, No. 4. 1987. <http://www.ncjrs.gov/App/Publications/abstract.aspx?ID=105100>
32. *Jatkevičius A.* Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2003. <http://www.nplc.lt/sena/lit/lit23/lit23santr.pdf>
33. *Kegan R.* Stages of Social Maturity/Orders of Consciousness; žr.: <http://the-mouse-trap.blogspot.com/2008/09/robert-kegans-stages-of-social-maturity.html>
34. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. Autorių kolektyvas (mokslinis redaktorius *Gintaras Švedas*). Vilnius: TIC, 2004.

35. *Myers D. G.* Psichologija. Vilnius, 2000.
36. Nepilnamečių justicija Lietuvoje: teorija ir praktika. Metodinis leidinys. JTVP, NPLC. Vilnius, 2007.
37. Nusikalstamumas Lietuvoje ir jo prognozė iki 2015 m. (autorių kolektyvas). Vilnius, 2008.
38. *Posner R. A.* Jurisprudencijos problemos. Vilnius, 2004.
39. *Pradel J.* Lyginamoji baudžiamoji teisė. Vilnius, 2001.
40. *Roots I. R.* When Laws Backfire // *American Behavioral Scientist*, 2004, Vol. 47, No. 11.
41. *Sakalauskas G., Jatkevičius A.* Tarptautiniai dokumentai, reglamentuojantys vaikų ir jaunimo baudžiamąją atsakomybę // *Teisės problemos*, 2000, Nr. 3–4.
42. *Sakalauskas G.* Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų, numatytų naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse, įgyvendinimo problemos // *Teisė*, 2001, Nr. 41.
43. *Sakalauskas G.* Socialinė vaikų ir jaunimo nusikalstamo elgesio kontrolė // *Socialinės deviacijų problemos*. Sudarytoja J. Aleknevičienė. Vilnius: Eugrimas, 2007, p. 158–190.
44. *Tamutienė I.* Sistemos prievarta prieš vaikus: sąvoka, apraiškos, veiksniai, priežastys ir prevencija // *Filosofija. Sociologija*, 2004, Nr. 2, p. 52–57.
45. The Price of Independence: The Economics of Early Adulthood. National poverty centre. The University of Michigan. 2009, gegužė, http://www.npc.umich.edu/publications/policy_briefs/brief19/index.php
46. The Vineland Social Maturity Scale. http://psychology.wikia.com/wiki/Vineland_Social_Maturity_Scale

III. Teismų praktika

47. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamoji byla Nr. 2K-200/2004.
48. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamoji byla Nr. 2K-486/2004.
49. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamoji byla Nr. 2K-470/2004.
50. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamoji byla Nr. 2K-367/2004.
51. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamoji byla Nr. 2K-415/2004.
52. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamoji byla Nr. 2K-67/2005.
53. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamoji byla Nr. 2K-266/2006.
54. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamoji byla Nr. 2K-418/2006.
55. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamoji byla Nr. 2K-142/2006.
56. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Baudžiamoji byla Nr. 2K-39/2009.
57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senato nutarimas Nr. 23 „Dėl teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis“. 1999 m. gruodžio 23 d.

IV. Statistiniai duomenys

58. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras. Automatizuota statistinė informacinė sistema ASIS. Prieiga per internetą: http://www.nplc.lt:8000/asis/images/tempImages/tmp_trumpalaikis_failas_Duomenys41998.html
59. Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotus nepilnamečius, įtariamus (kaltinamus) nusikalstamų veikų padarymu (Forma_30N-ITĮ). Statistinės ataskaitos per 2009 m. 12 mėnesių. Informatikos ir ryšių departamentas prie LR vidaus reikalų ministerijos. Prieiga per internetą: http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/index2.phtml?id=198&idStat=9&metai=2009&menu=12®ionas=0&cid3=1&cidAta=2#Atas-30-ITI

Laura ŪSELĖ
Law Institute
Vilnius University

THE SOCIAL MATURITY OF YOUNG ADULTS (18–20 YEARS) AS THE FACTOR FOR APPLICATION THE PECULIARITIES OF JUVENILE CRIMINAL RESPONSIBILITY

Summary

The article deals with the newly distinguished age group of young adults in the Criminal Code of the Republic of Lithuania. Legal norms foresee the possibility to apply the peculiarities of juvenile criminal responsibility to young adults (18–20 years), when their social maturity is equal to juvenile's maturity. The term of social maturity in this context creates the intersection of criminal law, criminology, psychology and sociology and makes the judicial practice applying the legal norm of young adults complicated. The author analyzes the concept and content of social maturity both from legal and psychological perspective, also comparing with international recommendations and legal regulation of other countries. A lot of attention is paid to the practice of the Supreme Court of Lithuania in criminal cases of young offenders. The author argues that the ambiguous concept of social maturity is the main reason why the evaluation of young adults' social maturity is so rare. In judicial practice the content of social maturity is usually linked to the age of offender, occupation, mental health and some other factors, which, in author's opinion, is not enough for comprehensive evaluation of social maturity.

Straipsnis redakcijai įteiktas 2010 m. rugpjūčio 25 d.